

Filozofická
fakulta
Faculty
of Arts

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

HISTORICKÝ ÚSTAV

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Dačice v období protektorátu Čechy a Morava

Vedoucí práce: doc. PhDr. Marek Šmíd, Ph.D.

Autor práce: Simona Salátová

Studijní obor: Historie

2023

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích dne

.....

Simona Salátová

Poděkování

Poděkování patří především doc. PhDr. Marku Šmídovi, Ph.D. za jeho cenné rady, pomoc při zpracování tématu a důkladné vedení této bakalářské práce. Rovněž bych chtěla poděkovat Státnímu okresnímu archivu v Jindřichově Hradci za poskytnutí materiálu a jejich pomoc. Touto cestou bych též chtěla poděkovat svojí rodině za trpělivost a podporu během studia.

Anotace

Bakalářská práce Dačice v období protektorátu Čechy a Morava se soustředí na období protektorátu v Dačicích. První část je zaměřena na Mnichovskou dohodu. Jsou zde nastíněny osudy Židů, kteří zemřeli během nacistického teroru v koncentračních táborech.

Druhá část bakalářské práce si klade za cíl, jak probíhal život v protektorátu v Dačicích, protinacistický odboj a následné osvobození. Pozornost je věnována židovskému obyvatelstvu, na konkrétní rodiny od jejich příchodu do města, až po zánik židovského etnika v Dačicích. Práce vychází z kroniky města Dačic a obsáhlou literaturou, která na toto téma vznikla.

Abstract

The bachelor thesis *Dačice in the Protectorate of Bohemia and Moravia* focuses on the Protectorate period in Dačice. The first part focuses on the Munich Agreement. It outlines the fate of Jews who died in concentration camps during the Nazi terror.

The second part of the bachelor thesis aims at the life in the Protectorate in Dačice, the anti-Nazi resistance and the subsequent liberation. Attention is paid to the Jewish population, to specific families from their arrival in the town to the disappearance of the Jewish ethnicity in Dačice. The work is based on the chronicles of Dačice and the extensive literature that has been produced on the subject.

Obsah

Úvod	7
1. Československo před Mnichovskou dohodou	10
1.1. Mise lorda Waltera Runcimana	12
1.2. Mnichovská dohoda	14
1.3. Druhá republika v letech 1938-1939	18
1.4. Protektorát Čechy a Morava	20
1.5. Židé v protektorátu	21
2. Antisemitismus v prvních letech Československa	24
2.1. Židovské spolky	26
2.2. Konečné řešení židovské otázky	31
3. Dačice	34
3.1. Dačice v letech 1938-1939	35
3.2. Dačice před 15. březnem 1939 a následná okupace	40
3.3. Dačice v protektorátu	42
3.4. Odbojové skupiny v Dačicích	46
3.5. Osvobození	49
4. Vývoj židovského obyvatelstva v Dačicích	50
4.1. Významné židovské rodiny v Dačicích	53
5. Korespondence Zuzany Rösslerové Ottu Guttmannovi	59
Závěr	63
Seznam zkratk	65
Seznam použitých pramenů a literatury	66
Prameny	66
Literatura	67
Přílohy	71

Úvod

Předmětem zájmu předkládané bakalářské práce je období protektorátu Čechy a Morava v Dačicích. Vzhledem k tomu, že práce se bude zabývat protektorátem dobou protektorátu v Dačicích bylo nutné zde představit i předchozí vývoj, který jednoznačně ovlivnil následující období. Výběr tématu podnítl vlastní osobní zájem o tuto problematiku.

Cílem této práce je analyzovat každodenní život obyvatel v období protektorátu nejen v celém Československu, ale především v Dačicích, které leželo na samé hranici protektorátu. A také podrobně popsat osudy židovských rodin v Dačicích od jejich příchodu do města až po jejich tragický konec v tzv. „konečném řešení“.

Tato kvalifikační práce je strukturována do celkem 5 větších kapitol a 13 podkapitol. Následující text se dělí do především dvou hlavních částí, přičemž první z nich je věnována Mnichovské dohodě a pozdějším důsledkům. Tato část představuje určitou expoziční část bakalářské práce, která má čtenáře uvést do samotného jádra, jež se věnuje období protektorátu. Druhá část textu se zaměřuje pouze na Dačice v protektorátu a židovské obyvatelstvo.

První kapitola je věnována *Československu před podepsáním Mnichovské dohody*, pro lepší pochopení následujících událostí. Tato kapitola je převážně kompilačního charakteru. V podkapitole nazvané *Mise lorda Waltera Runcimana*, která pojednává o diplomatické misi v Československu na přelomu srpna a září 1938, umožnila jednání mezi Sudetoněmeckou stranou a československou vládou. V dalších podkapitolách nesoucí název *Mnichovská dohoda a Druhá republika v letech 1938–1939* se text zabývá událostí z konce září 1938, kdy byl prezident Edvard Beneš pod nátlakem Adolfa Hitlera donucen podepsat dohodu, při které Československo ztratilo pohraniční části svého území. První republika zanikla a vznikla Druhá republika, která trvala od 1. října 1938 do 15. března 1939. Tudiž se jedná o chronologický nástin událostí.

Druhá kapitola *Konečné řešení židovské otázky* je kompilací a pojednává o rozhodnutí vyhlazení Židů v koncentračních táborech. Po převzetí moci začal Adolf Hitler plánovat, kam s židovským obyvatelstvem. Na konferenci ve Wannsee konané v lednu 1942, kterou svolal Reinhard Heydrich, se rozhodlo, že Židé budou posíláni do koncentračních táborů. V těchto táborech zemřelo kolem 6 miliónů Židů. Ačkoliv Židy původně mohl čekat lepší „osud“ na ostrově Madagaskaru.

Třetí kapitola nesoucí název *Dačice* popisuje okupaci města, přičemž Dačice ležely přímo na státní hranici mezi Německem a Československem. Dačice díky nově vytvořenému

státnímu útvaru zvaný Protektorát Čechy a Morava ztratilo svůj okres, který byl přemístěn do nedaleké Telče. Místní občané se hojně zapojovali do odbojových skupin proti nacismu. V Dačicích působilo hned několik odbojových skupin, z nichž nejvýznamnější byla Obrana národa. O těchto odbojových skupinách se můžeme dočíst v kronice města Dačic ve druhém dílu a v knize od místního občana Adolfa Lišky, *Dačice ve druhém odboji*. Poslední kapitola je věnována osvobození města Rudou armádou.

Čtvrtá kapitola s názvem *Historie židovského obyvatelstva v Dačicích* se zaměřuje na židovské obyvatelstvo od poloviny 19. století, které postupně přicházelo do Dačic. Největší migrační vlnu přinesl vznik samotného Československého státu, kdy Židé odcházeli do větších měst. Židé vynikali jako velmi úspěšní podnikatelé a prosazovali se ve skoro všech odvětvích průmyslu a zapojovali se do společenského života. Židé, kteří přišli do Dačic, zakládali zde své živnosti a stali se velmi úspěšnými podnikateli. Toto vše překazila na konci dvacátých let 20. století velká hospodářská krize, kdy někteří z nich téměř zkrachovali. Podkapitola *Významné židovské rodiny v Dačicích* se soustředí na konkrétní rodiny v Dačicích. Jednalo se o velmi významní podnikatele, jako byli například bratři Vohryzkovi.

Pátou kapitolu *Korespondence Zuzany Rösslerové Ottu Guttmannovi* jsem si vybrala z důvodu, abych poukázala na rozdílné žití Židů v jiných městech. Tato kapitola je komparací, kterou se v dopisech můžeme najít. V dopisech se můžeme dočíst, že Židem v Dačicích se žilo mnohem lépe než v Brně. Bohužel těmto mladým lidem nebylo souzeno, aby se potkali osobně a oba spolu s jejich rodinami zahynuli v koncentračních táborech. Vycházela jsem z Dačického vlastivědného sborníku číslo devět. Bohužel tyto dopisy nejsou nikde uloženy a pravděpodobně si je ponechal autor článku ze sborníku.

Zásadním a cenným pramenem pro tuto práci se stala kronika města Dačic. Kronika je uložena ve státním okresním archivu v Jindřichově Hradci ve fondu Archivu města. Originální název kroniky je Pamětní kniha města Dačic označená číslem II., typu obecní kronika v letech 1933–1945. V kronice můžeme najít kulturní, hospodářský a politický vývoj v Dačicích. V letech 1939–1954 je zde popsán vývoj druhé světové války, vznik odbojových skupin v Dačicích a v neposlední řadě osvobození města Rudou armádou.

Jeden z dalších pramenů použitý v práci je Farní kronika, která se nachází na faře v Dačicích, spadající pod Římskokatolickou farnost. V kronice je možné se dočíst i o zmínkách opravy kostela, ale i různých výročí papežů či biskupů. Tím využití kroniky ovšem nekončí. Farní kronika nabízí dále zmínky k Mnichovské dohodě, samotnému protektorátu, nebo například k osvobození Dačic.

Neméně cenným pramenem je pomocná evidence okresního hejtmana Jana Brothánka. Od roku 1939 působil jako okresní hejtman v Dačicích. A po přemístění okresu do Telče zde zastával stejnou funkci až do roku 1942. Jeho deníkové záznamy z působení v Telči se zachovaly pouze z části, a to z roku 1941. Nicméně i tak jsou velmi cenným pramenem pro události v těchto letech v mnou bádaném geografickém prostoru.

Teoretická část textu využívá knihy od pana profesora Roberta Kvačky. Nesoucí název *Mnichovské desatero*¹ a *Poslední den*.² V nich se Robert Kvačka zabíral tématem, které získalo na popularitě v bádání, a to tedy dobou mnichovské dohody. Problematikou roku 1938 se dále zabývá monografie „Dlouhé stíny Mnichova. Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo“ od Jana Kuklíka, Jana Němečka a Jaroslava Šebka.³ Publikace k tématu o Židech vydalo Židovské muzeum v Praze a jde o sborníky z cyklu přednášek ze Vzdělávacího a kulturního centra.

O Dačicích vyšla obsáhlá studie s názvem *Dějiny Dačic*.⁴ Jedná se o kolektivní práci, v níž se jednotliví autoři věnují určitému tématu. Toto téma je málo probádané, tudíž se k němu vztahuje úzký okruh titulů. Problematikou dačických Židů se ve svých publikacích zabíral profesor Michal Stehlík, který vydal knihu *Židé na Dačicku a Slavonicku (1670-1948)*.⁵

Základní metoda, jež předkládaná bakalářská práce používá, je deskriptivní analýza Dačic v protektorátu. Dále je využita komparace, viz. pátá kapitola. Kdy komparativní část je viditelná v použití korespondence Zuzany Rösslerové a Otty Guttmanna. Výše zmíněné metody jsou propojeny s interpretací zjištěných faktů. K nimž je přistupováno historickou metodou.

¹ Robert Kvaček, *Mnichovské desatero*, in: Robert Kvaček (ed.), *Mnichov 1938 a česká společnost. Mnichov 1938 a česká společnost: sborník z mezinárodního symposia k 70. výročí mnichovské dohody*, Praha 2008.

² Robert, Kvaček, *Poslední den*, Mnichov-Praha 1938.

³ Jan Kuklík – Jan Němeček – Jaroslav Šebek, *Dlouhé stíny Mnichova. Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*, Praha 2011.

⁴ Jan Bistrický – Josef Bláha – Michaela Chládková – Marie Kučerová – Bohumír Smutný – Michal Stehlík, *Dějiny Dačic*, Dačice 2016.

⁵ Michal Stehlík, *Židé na Dačicku a Slavonicku (1670-1948)*, Dačice 2002.

1. Československo před Mnichovskou dohodou

Adolf Hitler převzal moc v roce 1933 a nastolil totalitní režim v Německu. Na podzim téhož roku byla v Československu založena Sudetoněmecká vlastenecká fronta pod vedením Konrada chystal Adolf Hitler plány na válku. Jeho plány začaly už ve dvacátých letech a nyní je začal reálně naplňovat 12. března 1938 anexí Rakouska a podepsáním Mnichovské dohody Henleina. Ihned po nástupu dohody v září 1938.

Československo patřilo mezi nepřátele Německa, což trvalo až do roku 1937. Německé nepřátelství k Československu zavinil jeden a ten hlavní důvod bylo československé spolenectví s Francií. Úplně první plán proti Československu vznikl v roce 1933 plánující a bleskový útok. Z tohoto důvodu uvažoval Hitler již v květnu 1935 o válce, kterou by vedlo proti Československu. Československo spolupracovalo velmi úzce s Francií jak politicky, tak diplomaticky v rámci Společnosti národů. Tato spolupráce vadila Německu, a proto se ji snažilo eliminovat různými pakty o neútočení s určitými státy, např. s Polskem. V květnu 1935 podepsalo Československo spolenectví se Sovětským svazem, což vyvolávalo v Německu obavy z politické, a hlavně vojenské přítomnosti SSSR ve střední Evropě. Ke zhoršení vztahů s Německem přispíval i demokratický režim v Československu. V Československém státě byla silná německá menšina žijící převážně v pohraničí.⁶

Sudetoněmecké politické prostředí se radikalizovalo po nástupu Adolfa Hitlera v roce 1933 a první nacionálněsocialistická stran, která se mohla považovat za zakladatelku celého nacionálněsocialistického hnutí. V létě a na podzim 1933 ze strany nacionálně-sociální a strana nacionální obávaly zákazu jejich činnosti v Československé republice. Strana nacionálně-sociální a nacionální chtěly předejít zákazu tím, že by se spojily s německými občanskými strany. Nově vzniklá strana měla být chráněna před zákazem, protože měla zahrnovat i umírněné strany. Plán byl takový, aby bylo vytvořeno volné spolenectví stran v parlamentě a aby byla zdejším Němcům nadřazena politická instance Národní rada. Této straně mělo podléhat vedení všech stran organizací jako politické, ochranné, hospodářské a výchovné. Konrad Henlein se stal hlavou mimoparlamentního sjednocení sudetských Němců. Národní radě se měly podříditi občanské strany v parlamentě, sjednocené pod jménem Národní fronty. Tento plán však nevyšel. Parlamentní strany

⁶ Robert Kvaček, *Mnichovské desatero*, in: Robert Kvaček (ed.), *Mnichov 1938 a česká společnost. Mnichov 1938 a česká společnost: sborník z mezinárodního symposia k 70. výročí mnichovské dohody*, Praha 2008, s. 87-96.

především agrární a křesťanskosociální se nechtěli spojit s radikálními německými stranami a plány s Národní radou byly velmi dobře propracované a zničili je sami členové, kteří je předčasně uveřejnili. Na 28. září 1933 byl svolán mimořádný sjezd strany do Ústí nad Labem. Po rozhovorech vůdce sudetských Němců Konrada Henleina a pedagogického ředitele německého Turnverbandu Waltera Branda bylo rozhodnuto, že se strana sama rozpustí. Dne 4. října 1933 bylo veřejnosti oznámeno, že úřady Československa zastavily a zakázaly působení německé nacionálně-sociální strany dělnické.⁷ V německých válečných plánech z let 1937–1938 se sudetoněmecká otázka nikdy neobjevila a měla posloužit jako politický nástroj ke zničení Československa.

Adolf Hitler měl v plánu přepadnout Československo a útok dostalo krycí název Fall Grün. Proto připravily armádní špičky již v květnu roku 1935 operační plán označovaný jako Schulung. Ve studii byl vypracovaný plán jak rychle a úspěšně zničit Československo. Adolf Hitler považoval československý stát za svého nepřítele. Němci ho určili za svůj první cíl, který má být zničen ještě před válkou. Hitlerovi generálové mu vyhověli a v listopadu 1937 s ním měli zvláštní poradu, kde se však neshodli na podmínkách pro válku s Československem. Obávali se totiž vzniku evropského konfliktu, ve kterém by Německo nevyhrálo. Po poradě přikázal ministr vojenství Werner von Blomberg vypracovat studii, kde byl detailně rozpracován plán pro napadení Československa. Realizace plánu byla zahájena na konci května 1938.⁸

Dne 30. května 1938 vydal Adolf Hitler rozkaz německé armádě, aby se připravila na útok proti Československu. Útok měl být momentem překvapení a rychlé akce. Říšský vůdce se nicméně snažil přesvědčit západní mocnosti, že chce situaci vyřešit nenásilným způsobem a vyřešit tak sudetoněmeckou otázku. Velká Británie v dohodě s Francií se snažila řešit německé požadavky mírovou cestou, proto byla nakloněna diplomatickým jednáním. Po krizi, kdy československá armáda částečně mobilizovala, ukázala, že je schopná se bránit případnému útoku Německa. Britové se rozhodli poslat do Československa na misi lorda Waltera Runcimana z Doxfordu. Dne 20. července prezident Edvard Beneš dostal od britského vyslance Basila Newtona žádost o přijetí mise.

⁷ Josef Fischer, *Jejich boj, co chce a čemu slouží Sudeten deutsche Partei?* Praha 1937, s. 47.

⁸ Jan Kuklík – Jan Němeček – Jaroslav Šebek, *Dlouhé stíny Mnichova. Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*, Praha 2011, s. 33.

1.1. Mise lorda Waltera Runcimana

Britská vláda se v červnu 1938 rozhodla vyslat do Československa misi lorda Waltera Runcimana z Doxfordu vikomta a politika, jejímž cílem bylo dosáhnout dohody mezi československou vládou a vyřešení otázky německé menšiny. Mise měla zjistit příčiny přerušení jednání mezi stranou Sudetendeutsche Partei⁹ (SdP) a československou vládou a zajistit dohodu mezi nimi. Před odletem do Prahy bylo předem dohodnuto, jakým způsobem bude o svých názorech posílat zprávy do Londýna. Cílem Runcimanovy mise, jež začala 3. srpna 1938, bylo zabránění roztržky mezi československou vládou a Sudetoněmeckou stranou.

Den po příjezdu započal Walter Runciman první oficiální jednání. Nejdříve krátce navštívil prezidenta Edvarda Beneše, předsedu vlády Milana Hodžu a ministra zahraničí Kamila Kroftu. Odpoledne přijal předáky sudetoněmecké strany vedenou předsedou poslaneckého klubu Ernstem Kundtem. Lord Runciman zahájil jednání s předními činiteli Sudetoněmeckou stranou, kteří požadovali uzavřené německé území s vlastními úřady, zatímco Karl Herman Frank chtěl přesvědčit lorda, že národností složení v Československu se nemůže vyřešit uvnitř státu a Češi nejsou ochotni přijmout ústupky. Edvard Beneš se ujal jednání s SdP sám.¹⁰ Podle výsledků Runcimanovy mise byl navržen třetí plán navrhovaný prezidentem Benešem. Sporné otázky měly být řešeny okamžitě, popřípadě smíšenou komisí nejpozději do poloviny října. Tento plán však nebyl přijat ani lordem Runcimanem ani vedením SdP, které jej odmítlo po jednání Henleina s Hitlerem. Prezident Edvard Beneš koncipoval 4. plán, který přijala československá vláda. V návrhu bylo jednání o změně národností otázky. Dále měl být zaveden jazykový zákon, který by zrovnoprávnil československý jazyk s němčinou, maďarštinou a polštinou. Runciman spolu s umírněnými předními činiteli SdP návrh přijala.¹¹ Lord Runciman se vrátil zpět v přesvědčení, že poměry v tomto státě jsou neuspořádané, bezvýhodné a nedají se vyjednat diplomatickou cestou, přitom je vina pouze na české straně. Tímto byla ukončena mise lorda Waltera Runcimana, který poté odcestoval zpět do Velké Británie dne 16. září 1938.

Po přijetí návrhu proběhlo několik incidentů v českém pohraničí, které si vyžádaly oběti. Tajné jednání, které spolu vedli Konrad Henlein a Adolf Hitler, navrhl vůdce sudetských Němců říšskému vůdci, aby Československo okamžitě odstoupilo více než

⁹ Sudetendeutsche Partei neboli Sudetoněmecká strana, byla politická strana v Československu, založená Konradem Henleinem 1. října 1933.

¹⁰ Bořivoj Čelovský, *Mnichovská dohoda 1938*, Šenov u Ostravy 1999, s. 236.

¹¹ J. Kuklík – J. Němeček – J. Šebek, *Dlouhé stíny*, s. 35.

polovinu československého pohraničí, kde žilo více jak 50 % německého obyvatelstva. Hitler nechal zřídit v pohraničí sudetoněmecký dobrovolnický sbor, jehož úkolem bylo zachovávat v československých pohraničních oblastech napětí a záměrně vyvolávat nepokoje a ozbrojené srážky. Sudetoněmecký sbor dobrovolníků svou činnost zahájil v noci 19. září na 20. září 1938. Sbor přepadl československé státní úřady, ale především celnice a policejní stanice. Jednotky dobrovolníků měly na svědomí několik mrtvých, raněných a zajatých Čechů. Bouřlivé nepokoje v Československu vyvolaly reakci západních velmocí. Československo dostalo společnou nótu od britské a francouzské vlády, kde vybízely obě vlády k přijetí návrhu kapitulace.¹² Chamberlain se sešel s Hitlerem 15. září v Berchtesgadenu, z tohoto jednání vyplývalo přijetí německé územní požadavky ze strany Británie Velké Británie i Francie. V dalších jednáních Chamberlain přesvědčil v Paříži i své francouzské spojence. Britsko-francouzský plán byl předán československé vládě dne 19. září s požadavkem přímého odstoupení československého pohraničí, přičemž měla být zajištěna garance nových hranic. Obdobný plán zaslal prezidentu Benešovi i lord Runciman.

Prezident Edvard Beneš před konferencí v Mnichově vypracoval svůj tajný plán „Pátý plán“. Adolf Hitler předložil britskému premiérovi Chamberlainovi svůj požadavek na podstoupení pohraničních oblastí v Československu Třetí říši. Beneš poslal do Paříže sociálnědemokratického ministra Jaromíra Nečase, aby předal francouzskému diplomatu Léonu Blumovi tajný plán, o kterém hovořil Beneš i s francouzským vyslancem v Praze. Na mapě vyznačil Beneš oblasti, kterých se Československo může vzdát, jelikož ležely před pohraničním opevněním.¹³

¹² Edvard Beneš, *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k Novému vítězství*, Praha 1948, s.70.

¹³ Detlef Brande, *Der Weg zur Vertreibung 1938–1945. Pläne und Entscheidungen zum "Transfer" der Deutschen aus der Tschechoslowakei und aus Polen*, München 2001, s. 6.

1.2. Mnichovská dohoda

Československá vláda odmítla přijmout britsko-francouzský návrh, který navrhoval vymezení hranic s poskytnutím záruky pomoci v případě nevyvolaného napadení Československa ze strany Německa. Vláda poukázala, že tento návrh nemůže vyřešit problém s pohraničím a nemůže zaručit mír. Na nátlak západních velmocí přijala Hodžova vláda návrh jako celek dne 21. září 1938. Hodžova vláda podala demisi a nastoupila nová pod vedením armádního generála Jana Syrového. Chamberlain přiletěl do Bad Godesbergu, aby sdělil říšskému kancléři Adolfu Hitlerovi výsledek jednání. Hitler tyto návrhy odmítl s tím, že jsou již nedostačující. Velká Británie a Francie poslaly na ministerstvo zahraničních věcí Československa nótu, kde sdělují, že již nemohou brát odpovědnost za československou mobilizaci a následně na to vydal prezident Edvard Beneš rozkaz k všeobecné mobilizaci.¹⁴ Adolf Hitler vydal tzv. godesberské memorandu s čímž zásadně nesouhlasil britský premiér a označil to za podmínky diktátu. Československu bylo godesberské memorandum předáno 24. září spolu s mapou, na níž bylo vyznačeno, jaká území podstoupí Německu. Bylo to ultimátum, podle něhož mělo být československé pohraničí předáno Německu dne 1. října 1938.

Československá vláda odmítla godesberské memorandum prostřednictvím vyslance Jana Masaryka v Londýně. Hitler předložil harmonogram, který měl určit obsazení československých území, která byla dříve odsouhlasena v britsko-francouzském plánu. Německá vojska měla obsadit dne 1. října území Aše a Chebu. Zbytek území mělo být obsazeno 10. října, o němž rozhodli zplnomocněnci, a do 31. října mělo být dohodnuto mezinárodní komisí definitivní průběh hranic. Strategický přepad Československa byl velmi pečlivě připraven a s nečekaně rychlým útokem, který by zničil jeho armádu.

Celé Královské náměstí v Mnichově hlídaly jednotky. Jako první přijel do Mnichova dne 29. září 1938 Adolf Hitler.¹⁵ S Benitem Mussolinim se měl setkat na Kufsteinu. Na letišti Oberwiesenfeld přistálo letadlo s ministerským předsedou Francie Edouardem Daladierem, následně britský ministerský předseda Neville Chamberlain přiletěl do Mnichova půl hodiny po Daladierovi. Francouzského a britského premiéra přivítal německý ministr zahraničí Joachim von Ribbentrop. Adolf Hitler pozval všechny aktéry do Vůdcovy budovy v prvním patře. Hlavním problémem, který Hitler viděl bylo to, jak donutit Československo, aby dohodu přijalo.

¹⁴J. Kuklík – J. Němeček – J. Šebek, *Dlouhé stíny*, s. 39.

¹⁵ Robert, Kvaček, *Poslední den*, Mnichov-Praha 1938, s. 9.

Do Mnichova přijeli i zástupci z Československa. Československý velvyslanec v Německu Vojtěch Mastný a čelný pracovník ministerstva zahraničí Hubert Masařík odletěli na konferenci ve spěchu ve 13. hodin z Prahy spolu se zapisovatelem a administrativním asistentem. Hubert Masařík vzpomíná na přistání do Mnichova takto: „*Avšak již okolnosti našeho přiletu na mnichovské letiště působily na nás trapným a sklíčujícím dojmem. Proti všem mezinárodním zvyklostem jsme byli na letišti za křiku nepřátelsky naladěného davu „Češi přiletěli“ (,Die Tschechen kommen‘) uvítání pouze a výhradně německou policií a gestapem.*“¹⁶ Oba diplomaté žádali o vstup do konferenční místnosti, ale jejich žádost byla odmítnuta. Byli odvezeni do hotelu, který hlídaly pořádkové vozy, následně byli odvedeni do pokojů hlídané stráží. Oba diplomaté čekali v hotelu Regina v Mnichově hlídání gestapem. Po půlnoci byla dohoda podepsána.

S dohodou byli nejprve seznámeni českoslovenští diplomaté, kteří stále čekali v hotelu. Vojtěcha Mastného, vyslance v Berlíně, a Huberta Masaříka, poradce ministerstva zahraničí, zavolali do Chamberlainova pokoje v Mnichově. Britský premiér stručně shrnul podepsanou smlouvu a nechal ji přečíst československým zástupcům. Mastný si zaznamenal obeznámení s dohodou takto: „*V noci o 1 ¼ hodin byl jsem (společně s dr. Masaříkem) pozván do appartementu Chamberlainova, kdež byli přítomni Chamberlain, Daladier, sir Horace Wilson, Léger a Gwatkin. Chamberlain, zřejmě těžce unaven, s několika větami, jimiž zdůraznil, že činil poctivě vše, co mohl v náš prospěch, odevzdal mi německý text dohody a upozornil zvláště na její anexi jednající o velmocenské garancii nových hranic Československa.*“¹⁷ Atmosféra v místnosti byla velmi pochmurná a napjatá. Masařík zaznamenal své dojmy takto: „*A poněvadž Chamberlain nechal Mastného číst text Mnichovské dohody, mohl jsem pozorovat lépe než on účastníky této historické chvíle.*“¹⁸

V Praze se o Mnichovské dohodě dozvěděli z německého rozhlasu. Mastný a Masařík přiletěli do Prahy: „*V 6 hodin ráno odletěli jsme s dr. Masaříkem do Prahy, kdež podal jsem ihned po přiletu asi o 8. hodině ráno referát ministru zahraničních věcí dr. Kroftovi a poté též hned panu prezidentu republiky, který své rozhodnutí odložil až po dorozumění se s ministerskou radou a politickými stranami. Upozornil jsem, že v Mnichově položen byl důraz hlavně na nutnost přítomnosti vojenského reprezentanta našeho hned odpoledne téhož dne při zahájení konference berlínské. Asi kol jedné hodiny odpolední dal mi pan prezident telefonický příkaz, abych převzal členství v mezinárodním výboru*

¹⁶ Hubert Masařík, *V proměnách Evropy. Paměti československého diplomata*, Praha 2002, s.241.

¹⁷ Vojtěch Mastný, *Vzpomínky diplomata*, Praha 1997, s.240-241.

¹⁸ P.E. Caquet, *Zvon zrady. Mnichovská dohoda a Československo 1938*, Brno 2020, s.187.

*v Berlíně, kamž jsem odpoledne o páté hodině odletěl s vyslancem Künzlem-Jizerským a generálem Husárkem jako spolučleny naší delegace a několika jí přidělenými experty.*¹⁹

Do Černínského paláce zavolali německého diplomata chargé d'affaires Andora Henckeho, který žádal přijetí u ministra zahraničí Kamila Krofty, aby mu předal text dohody. Následně Krofta informoval předsedu vlády Jana Syrového a na Pražský hrad se vydal vedoucí kanceláře prezidenta Beneše Jaromír Smutný. Prezidenta Beneše Mnichovská dohoda velmi rozrušila. Nemohl uvěřit, že Francie zradila Československo. Britský diplomat Frand Ashton-Gwatkin odletěl do Prahy s velvyslanci Mastným a Masaříkem. Měl dovést mapu k Mnichovské dohodě a také pomoci vyslanci Newtonovi, aby nevznikaly případné námitky. Vyslanec měl také co nejdříve navštívit prezidenta Beneše, aby obstaral jeho souhlas s Mnichovskou dohodou. Velvyslanec Mastný se nejdříve zastavil u Krofty a následně odjel k prezidentu Benešovi. Hovořili spolu asi půl hodiny a zkoumali mapu Mnichovské dohody. Českoslovenští vládní představitelé v čele s prezidentem Benešem, po všech poradách se rozhodli k podepsání Mnichovské dohody. Vláda po schůzi na Pražském hradě u prezidenta vydala prohlášení, že přijímá Mnichovskou dohodu podepsanou čtyřmi velmocemi. Rozhodnutí uskutečnila s vědomím, že musí být zachován národ a jiné řešení není přijatelné.²⁰ Krofta přijal 30. září 1938 ve 12:30 hodin britského, francouzského a italského vyslance. Do Černínského paláce přišli tři vyslanci mnichovských signatářů. Byli to Ital Francesco Frasoni, Brit Basil Newton a Francouz Victor de Lacroix. Ministr Krofta jim sdělil, že jménem vlády a prezidenta se Československo podřizuje Mnichovské dohodě.²¹

Britský a francouzský premiér se vraceli z Mnichova spokojeně domů s nadšením veřejností, s tím že zabránili válce a zachovali mír v Evropě. Nevilla Chamberlaina přivítali lidé na anglickém letišti v Hestonu a před Buckinghamským palácem. Edouarda Daladiera, který očekával kritiku veřejnosti, přivítali nadšeně na letišti Bourget. V Ženevě poděkoval oběma premiérům generální sekretář Společnosti národů Joseph Avenol za záchranu míru. Na začátku října 1938 se opravdu zdálo, že mír v Evropě je zachráněn a tragédie první světové války se nebude opakovat. Ani českoslovenští politici nechtěli rozpoutat další válku. Édouard Herriot, předseda francouzské poslanecké sněmovny, vzkázal prezidentu Benešovi v polovině září 1938, že Francie chce mír a je nedostatečně vyzbrojena. Naléhal na Beneše,

¹⁹ V. Mastný, *Vzpomínky*, s. 242.

²⁰ J. Kuklík – J. Němeček – J. Šebek, *Dlouhé stíny*, s.58.

²¹ Tamtéž, s. 58.

aby co nejdříve vyřešil spory s říšským kancléřem poklidnou cestou. Přijetí Mnichovské dohody britskými politickými zástupci a veřejností se zčásti shodovalo s Francií.

Od 3. do 6. října probíhala v Británii ve Velké Británii velmi obsáhlá parlamentní debata o Mnichovské dohodě. Kromě politiků to byli i britští diplomaté, kteří nesdíleli stejné názory a myšlenky jako veřejnost. Někteří z nich označili dohodu za neúspěch. Dokonce ministr zahraničí Spojených států amerických Cordell Hull prohlásil 30. září, že výsledky dohody dodaly všeobecný klid. Na stranu Československa se postavil Vatikán a papež vyjádřil nespokojenost s Mnichovskou dohodou, protože toto rozhodnutí bylo uskutečněno bez účasti československé vlády. Papež Pius XI. informoval britského velvyslance ve Vatikánu Francise Osborna, kterému sdělil, že toto rozhodnutí je naprosto nemyslitelné. Úplně stejně odsoudil papež i postoj Polska proti Československu. Podobně se vyjádřil proti francouzskému velvyslanci Francois Charles-Rouxovi, že Francie a Itálie učinily Mnichově přetvářku. Nemůže to být mír, když se na dohodě nepodílely všechny strany, prohlásil papež Pius XI.²²

Německo obvinilo Vatikán z útoku na Třetí říši a obvinilo ho, že souhlasí s Benešem a jeho společníky proti Německu. Německo Mnichovskou dohodou zásadně posílilo své velmocenské postavení v Evropě.²³ Mnichov ukázal, že západní velmoci nebyly připraveny na případný konflikt. Tohle samé platí i o Sovětském svazu, který nevyvodil důsledky ze vzniklé závažné situace. Společnost národů, sovětské pakty, spojení polsko-francouzské a jugoslávsko-francouzské a Malá dohoda pozbyly Mnichovem významu, o vztahu Československa k Francii taktéž.

²² Tamtéž, s. 61.

¹⁸ Jan Kuklík – Jan Němeček – Jaroslav Šebek, *Dlouhé stíny Mnichova*. Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo, Praha 2011, s. 61.

1.3. Druhá republika v letech 1938-1939

Konečný text dohody ustanovil počátek uvolnění československého území na 1. října a pevně stanovené datum na 10. října 1938. Po mnichovské dohodě překročily první německé jednotky pod velením generálplukovníka Wilhelma von Leeba zabrané české hranice 1. října 1938.²⁴ Zabrané pohraničí nesmělo být poškozeno ani zničeno, týkalo se to především vojenských objektů včetně výbavy. Byl stanoven mezinárodní britsko-francouzsko-německo-italsko-československý výbor, který vymezil podmínky k uvolnění území. Ve čtvrtém bodu bylo vyhrazeno území, které se dělilo na čtyři úseky, ty měly být obsazeny německými jednotkami v určených datech. Úseky dělené I-V, přičemž první měl být vyklizen mezi 1. a 2. říjnem, druhý úsek 2. a 3. října, třetí úsek 4.-5. října a čtvrtý 6. a 7. října. Mezinárodní výbor ještě vymezil 5. úsek, který měla německá vojska obsadit do 10. října 1938. V závěru Mnichovské dohody měla československá vláda propustit všechny sudetské Němce, kteří chtěli odejít z československých vojenských a policejních spolků a dále všechny vězně, kteří byli odsouzeni z politických provinění. Dohoda měla několik dalších prohlášení.²⁵ Jedno z nich byla mezinárodní záruka československých hranic ze strany Velké Británie a Francie a podobné záruky měly poskytnout i Německo a Itálie. V posledním bodě mělo Československo vyřešit problém maďarské a polské menšiny, a to do tří měsíců.

Dne 21. října 1938 vydal Hitler rozkaz říšské branné moci, kde podle něj měla armáda zlikvidovat zbytek Československa. Celá tato akce měla mít pacifikační dojem, a ne válečné tažení. Hitler usoudil z konference, že západ je opravdu slabý, a proto Německo může rozpoutat velkou válku, díky které ovládne celý svět. Adolf Hitler učinil další krok, aby mohl ovládnout nejprve střední Evropu a postupně ji obsadit celou. Zabráním pohraničí získalo nacistické Německo velký zbrojní potenciál. Ministr zahraničí Krofta upozornil jak francouzského, tak britského představitele, že se Mnichovskou dohodou postarali o další vyzbrojení Hitlera proti sobě. V pevnostech, které měly být vydány do 10. října 1938 se nacházelo na dvě miliardy kanonů, kulometů a munice. Po zabrání pohraničí v březnu 1939 Německo získalo zbytek československého zbrojního arzenálu. Mnichovskou dohodou bylo Československo tak oslabeno, že zápasilo s obrovskými potížemi, jak politickými, tak hospodářskými. Jeho postavení se rapidně zhoršovalo. Zabrané pohraničí představovalo asi 38 % z celé Československé republiky a 36 % obyvatelstva žijícího v Čechách a na

²⁴ Jan Gebhart – Jan Kuklík, *Druhá republika 1938-1939, svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha 2004, s. 15.

²⁵ Tamtéž, s. 54.

Moravě.²⁶ Na začátku listopadu 1938 obsadilo Německo obce na Jilemnicku, Československu a Chodsku. Jednalo se o oblasti, které nebyly předem dohodnuté v VI. pásmu. Československá delegace v Berlíně nedokázala zabránit odtržení VI. pásma a tak 20. listopadu 1938 došlo k podepsání česko-německého protokolu o nové státní hranici.²⁷

Na přelomu roku 1938/1939 Německo více stupňovalo své požadavky vůči Československu. Od ledna se začaly vytvářet právní protižidovské opatření, které omezovaly jejich plnoprávné postavení. Protižidovská opatření vylučovala Židy z ústředních úřadů, dále měla zmenšit jejich počet ve svobodných povoláních a zmenšit vliv židovské komunity. Ve třicátých letech 20. století se snažila československá vláda věnovat zahraniční politice. Československá bezpečnost spočívala na spolupráci s Francií. Její aktivita závisela na Společnosti národů, Malé Dohody a československo-sovětské smlouvy. Francie trpěla vnitřními problémy, které způsobila vláda lidové fronty od června 1936 a nebyla schopna se bránit poválečný mezinárodní řád. Zahraniční politika Francie se dostávala postupně pod vliv Velké Británie. Na rozdíl od Francie neměla Velká Británie žádné závazky vůči Československu. To bylo jediným státem ze střední Evropy, ve kterém měli Židé zajištěna všechna občanská, politická a náboženská práva. Československo jediné uzákonilo, že Židé žijící v Československu se mohli svobodně přihlásit k židovské národnosti. Antisemitismus se podařilo v nově vzniklé republice poměrně rychle potlačit a demokratické postoj umožnil českým Židům, aby se mohli účastnit politického, hospodářského a kulturního života v první republice. Židé mohli zastávat nejvyšší politické funkce včetně těch ministerských.²⁸ Emigrace Židů ze střední Evropy stoupla po roce 1933 s nastupujícím režimem v Německu. Nacismus se stal jakýmsi mezníkem ve vývoji židovského obyvatelstva v Československu. Uprchlíci utíkali převážně do Prahy, Brna, Moravské Ostravy a Olomouce. Německy hovořící Židé byli hlavním terčem antisemitských útoků. Mnichovská dohoda se stala dalším mezníkem k postoji židovského obyvatelstva. První republika byla zmenšena o pohraniční část území, hospodářsky oslabena a vnitřně nejednotná. Slovensko a Podkarpatská Rus dosáhly autonomie a vytvořily se dílčí vlády. Moc zákonodárná se přenesla na moc výkonnou a z prvorepublikových stran se utvořila Strana národní jednoty a docházelo k odstraňování parlamentní demokracie.²⁹

²⁶ J. Gebhart – J. Kuklík, *Druhá republika*, s. 26.

²⁷ Tamtéž, s. 23.

²⁸ Radka Čermáková, *Československá pluralistická demokratická společnost ve stínu nacistického Německa*, in: Miloš – Pojar, Blanka – Soukupová a Marie – Zahradníková (edd.), *Židovská menšina v Československu ve třicátých letech*, Praha 2004, s. 9-17.

²⁹ Tamtéž, s. 9-17.

1.4. Protektorát Čechy a Morava

V noci z 9. na 10. března 1939 odvolal prezident Emil Hácha na Slovensku Tisovu vládu. Následně byl vyslán do Vídně státní tajemník Keppler, aby pro Němce získal slovenskou ľudovou stranu. Následující den poslal Keppler zprávu do Berlína, že neuspěl. Německo muselo vymyslet jinou záminku pro napadení Československa. V tisku začali Němci šířit, že německá menšina je utlačovaná v Čechách a na Moravě. Následně Tiso společně s Ďurčanským navštívili Berlín, kde je Hitler přijal. Hitler sdělil Tisovi, co chystá proti Československu a chtěl po Tisovi, aby vyhlásil nezávislost. Hned následující den vyhlásil Tiso nezávislost Slovenska a mezi tím pražská vláda doručila zprávu do Berlína prosbu o schůzce Hitlera s Háchou.³⁰ Dne 14. března 1939 odcestovali prezident Emil Hácha a ministr zahraničí František Chvalkovský do Berlína. Přijeli kolem 21. hodiny a hned se dozvěděli, že byla obsazena Moravská Ostrava. Adolf Hitler pozval Háchu do budovy říšského kancléřství, kde začali od brzkých ranních hodin 15. března rozhovory. Adolf Hitler nechtěl mluvit o slovenské otázce, ale o zabrání Česka. Hitler předložil Háchovi připravené řešení o vztahu Česko-Slovenska a Německa. Podle této alternativy měla v šest hodin ráno vstoupit německá armáda na československé území.³¹ Hácha s Chvalkovským odjeli vlakem zpět v 11. hodin. Mezitím se sešla československá vláda bez přítomnosti Háchy 14. března a podala demisi. Německé jednotky začaly okupovat české území dne 15. března 1939. Vznikl protektorát Čechy a Morava. Prezident Emil Hácha a ministr zahraničí František Chvalkovský podepsali v Berlíně z noci 14. na 15. března dohodu, kterou odevzdali český národ do rukou nacistického Německa. Říšský kancléř Adolf Hitler vydal výnos o vyhlášení protektorátu dne 16. března 1939, který se skládal z 13 článků.³² Protektorát znamenal mezinárodněprávní celek, který se výrazně lišil od všech doposud známých protektorátů, které nebyly v minulosti součástí států. České země se stávaly součástí Velkoněmecké říše a dostaly pod její ochranu. Zároveň byl protektorát samostatný a spravoval se sám. Protektorát byl podřízen protektorátní vládě zástupci říšského kancléře, říšskému protektorovi. Říšský protektor byl zmocněncem říšského kancléře, který měl absolutní pravomoci. Bez souhlasu říšského protektora nemohly být v protektorátu vydávány žádné zákonné normy a ani správní normy.³³

³⁰ Detlef Brandes, *Češi pod německým protektorátem, okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 2000, s. 22.

³¹ Tamtéž, s. 240.

³² D. Brandes, *Češi*, s. 27.

³³ Jan Němeček, *Soumrak a úsvit československé diplomacie. 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady*, Praha 2008, str. 19.

1.5. Židé v protektorátu

Druhá republika trvala od 1. října 1938 do 15. března 1939. Mnichov zvrátil postavení demokratického režimu v Československu. Mezi říjnem a listopadem roku 1938 se stranický systém parlamentní demokracie zhroutil a moci se chopila tradicionalistická a integrálně nacionalistická pravice, jejímž představitelem byl předseda republikánské strany Rudolf Beran, který se stal předsedou nové vlády.

Strana národní jednoty vznikla 17. listopadu 1938 a novým prezidentem Česko-Slovenska se stal Emil Hácha, jehož kompetence byly velmi oslabeny. Vláda ve druhé republice byla vybavena pravomocemi, a to včetně těch legislativních a začala se obnovovat zaniklá stavovská privilegia a rušila emancipační svobody.

„Počeštíme Čechy!“ bylo heslo, které bylo namířeno hlavně proti Čechům židovského původu a proti Židům. Hlavní právníkové aktivity druhé republiky se týkaly definic Židů a příprava omezení protizidovských zákonů. Občan židovského původu se nemohl stát členem Strany národní jednoty. Židé byli vylučováni z českých lékařských a advokátních profesních komor. České studentské spolky vylučovaly židovské kolegy ze svých řad. Před přijetím protektorátních a protizidovských zákonů se nové vládě podařilo s pomocí tisku přenést mezi českou veřejnost a na ulici silnou vlnu antisemitismu.³⁴

V listopadu 1938 rozhodla Strana národní jednoty, že do svých řad nebude přijímat příslušníky jiné národnosti. Beranova vláda dne 27. ledna 1939 stanovila, že ze státních zaměstnání propustí zaměstnance z práce. V únoru téhož roku vyloučila Národní jednota Židy ze státní, veřejné správy a z kulturní sféry.

Dne 27. ledna 1939 zanikl spolek Svaz *Čechožidů*, který byl založen v první republice roku 1919, ústřední českožidovský spolek. Spolek českých akademiků židů založený roku 1876 zanikl po 15. březnu 1939. Spolek *Or Tomid* založen 1883 byl zrušen 30. června 1939. Dne 25. února 1939 na sjezdu Svazu Čechů židů, nahradil tento spolek organizaci Českožidovské ústředí. Mluvčím se stal Josef Becka.³⁵

Poslední dny před německým vpádem se připravovali čeští fašisté ve Straně národní jednoty a vytlačení Beranovy konzervativní garnitury z vedení Strany národní jednoty a převzít moc se souhlasem Berlína. Z noci ze dne 15. března na 16. března obsadila

³⁴ Jan Rataj, *Česká politika v druhé republice – kritický pohled na „neznámé“ češství*, in: Miloš Pojar – Blanka Soukupová – Marie Zahradníková (edd.), *Židovská menšina za druhé republiky*, Praha 2007, s. 21-44.

³⁵ Blanka Soukupová, *Češi židé mezi Mnichovem a 15. březnem 1939*, in: Miloš – Pojar, Blanka – Soukupová a Marie – Zahradníková (edd.), *Židovská menšina za druhé republiky*, Praha 2007, s. 84-98.

německá armáda československé pohraničí. Zanikla krátce trvající druhá republika a vznikl protektorát Čechy a Morava. Beranova vláda přešla v protektorátní vládu. V těchto dnech začalo drancování synagog, podniků a obchodů, s nímž se čeští fašisté snažili převzít moc. V Československu zanikla za nepříznivých podmínek demokracie.³⁶

Německá okupace v březnu a vzniku protektorátu Čechy a Morava klesl vztah mezi Židy a Čechy hluboko na bod mrazu. S německou armádou přišlo i gestapo a ihned započalo vlnu zatýkání pod tajným označením Aktion Gitter (Akce mříže). Nejprve byli zatýkáni němečtí emigranti, politici předchozího režimu a hlavně Židé. Hned v prvním týdnu německé okupace bylo zatčeno 1 000 osob. Někteří zatčení byli brzy propuštěni, Židé byli posíláni do koncentračních táborů.³⁷

Druhý den, tj. 16. března 1939, přijel Adolf Hitler do Prahy a ubytoval se na Hradčanech. Na Pražském hradě podepsal dekret, kterým připadlo české pohraničí Třetí říši a dostalo označení protektorát Čechy a Morava. Německo převzalo českou obranu a zahraniční politiku. Emil Hácha si mohl ponechat titul prezidenta, ale podléhal i se svým ministerským kabinetem říšskému protektorovi Constantinu von Neurathovi, který převzal úřad 18. března 1939. Karl Hermann Frank, vůdce bývalé Sudetoněmecké strany, převzal úřad státního tajemníka. Veškeré důležité funkce obsadili říšští úředníci. Beranova vláda nebyl zcela rozpuštěna, ale byla odstraněna česká svrchovanost a nezávislost. Parlament nahradilo padesát členů Národního souručenství, který jmenoval prezident.

Prezident Emil Hácha jmenoval dne 27. dubna 1939 novým ministerským předsedou generála Aloise Eliáše, který udržoval spojení s bývalou československou vládou v exilu v Londýně a hrál velmi významnou roli v českém odboji. Chtěl pracovat pro přežití českého národa, aby ztráty na životech byly minimální.

Němci udržovali dvojznačnou politiku tzn. šířili antisemitskou propagandu, ale nijak proti nim nevystupovali. Protižidovské akce začaly ihned po příchodu německé armády do Čech. Eliášova vláda se nažila bohužel bez úspěchu formulovat protižidovské zákony, dne 21. června schválil říšský protektor dekret, který vyřadil Židy z účasti na hospodářském životě v zemi a museli nahlásit veškerý jejich majek úřadům. V červnu 1939 zrušili Říšské zastoupení německých Židů a byl založen Říšský židovský svaz, který podléhal gestapu. konci září téhož roku byl zřízen Říšský hlavní úřad bezpečnosti (RSHA) a hlavní vedoucím

³⁶ J. Rataj, *Česká politika*, s. 21-44.

³⁷ Livie Rothkirchenová, *Počáteční fáze pronásledování*, in: Milena Janišová (ed.), *Osud Židů v Protektorátu 1939–1945*, Praha 1991, s. 31-37.

Říšské centrály pro židovskou emigraci se stal Adolf Eichmann.³⁸ Jedním z hlavních cílů dekretu bylo vyvlastnit židovský majetek, který převedli do německých rukou a zesílit tak poněmčování protektorátu Čechy a Morava v rámci germanizační politiky třetí říše.³⁹

³⁸ Kurt Schubert – Petr Kyncl, *Dějiny Židů*, Praha 2003, s. 106.

³⁹ L. Rothkirchenová, *Počáteční fáze*, s. 31-37.

2. Antisemitismus v prvních letech Československa

Vliv německy orientovaných asimilantů za první republiky ochaboval. Tito lidé se stávali terčem útoků ze strany českých nacionalistů. Řada sionistů se snažila vymanit z německé kultury a budovat vztahy s Čechy. Osudový zlom nastal pro německy zaměřené asimilanty, kdy se velká část německé populace přidala k nacistickému řešení židovské otázky.⁴⁰

Jeden z hlavních problémů období první republiky byla otázka národnostních menšin. Ve většině okolních států převládala pozice vládnoucího národa stabilní pozice (Rakousko, Německo), kdežto v první republice se museli Češi a Slováci spojit do národa československého tak zvaného čechoslovakismu,⁴¹ aby vytvořili většinu národa ve státě. Hlavním měřítkem národnosti byl mateřský jazyk. Podle Čechů byl pojem československé jednoty odvozován hlavně od blízkosti češtiny a slovenštiny, podle níž se odvozovala blízkost obou těchto národů. Pro Čechy to bylo naprosto přirozené, ale i nadále se mluvilo o Čechách a Slovácích jako o nejbližších slovanských národech. Slovenští autonomisté z řad HSLS odmítali jazykovou blízkost obou národů. Ze strany Slováků byl čechoslovakismus vrstevnatější, protože koncept československého národa nebyl vždy chápán jazykově. Podle slovenských intelektuálů, např. politika Ferdinanda Ďurčanského, nebyl čechoslovakismus důsledkem slovenské slabosti a někteří další intelektuálové byli ochotni se stát Čechoslováky, protože jediným východiskem se jim zdálo splynout s Čechy. Skupina vzešlá nebo inspirovaná z okruhu předválečných hlasitů, která chtěla, aby se československý národ udržel jako politický při zachování kulturně jazykové odlišnosti. Období let 1918-1938 bylo velmi krátké a vyvíjelo se v nepřátelském duchu obklíčení.⁴²

Většina obyvatel Československa se rozhodovala, k jaké národnosti se má přihlásit, a to převážně platilo pro židovské obyvatelstvo. Židé se postupem času přikláněli k češtině. V roce 1921 proběhlo první sčítání lidu a téměř 54 % Židů se hlásilo k židovské národnosti. Nejvíce židovského obyvatelstva se nacházelo na území Podkarpatské Rusi a Slovenska. V Čechách a na Moravě se k židovské národnosti hlásili lidé, kteří nebyli zastánci tzv.

⁴⁰ Blanka Soukupová, *Česká identita po vzniku Československé republiky. Antisemitismus jako faktor upevnění jsounosti? 1918-1920*, in: Blanka Soukupová – Marie Zahradníková (edd.), *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*, Praha 2003 s. 21-35.

⁴¹ Znamená kulturně politickou koncepci, která vychází z představy o existenci československého národa a jazyka.

⁴² Jan Rychlík, *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*, Praha 2012, s. 133.

sionismu.⁴³ Tímto chtěli vyjádřit svou loajalitu vůči československému státu. Vlna antisemitismu vůči Židům prohloubila zájem českých politiků. Politické strany se radikalizovaly a měly odmítavý postoj vůči židovskému obyvatelstvu. Toto jen zrcadlilo antisemitské vášně v širších vrstvách v poválečných letech. Vážný problém, který ohrozil ideologii českožidovského hnutí, byla silná vlna antisemitismu, která se rychle šířila po republice. Vážná událost tzv. pogrom v Holešově nastala roku 1918, kde místní čeští občané drancovali společně s holešovskými strážníky více než 50 židovských domů. Tento pogrom nebyl však jediný a ve stejném roce došlo k protižidovským výtržnostem např. v Táboře.⁴⁴

K nepokojům docházelo převážně v menších městech. Dva dny před pogromem v Holešově propukly protiněmecké nepokoje, které přešly k nepokojům protižidovským. K rozsáhlým výtržnostem vůči židovskému obyvatelstvu se odehrály v Praze roku 1920. Nejprve se jednalo o česko-německý konflikt, kdy dav zabral v rámci protiněmeckých demonstrací budovy Stavovského divadla a německého Kasina. Tito demonstranti poškodili mnoho židovských obchodů v ulici Na Příkopech a násilně vtrhli i do židovské radnice v Maislově ulici, kde poničili část archivu obce a několik svitků tóry.⁴⁵

Prezident Tomáš Garrigue Masaryk a členové československé vlády odsuzovali pogromy a protižidovské nepokoje. Ujišťovali zástupce židovských organizací, že je v zájmu Československa, aby potlačili protižidovské výtržnosti. Prezident Masaryk chtěl proti antisemitismu vytyčit jeden z bodů programu poválečné politiky při svém prvním projevu v parlamentu. Přes všechny snahy musel Masaryk paragraf o antisemitismu vyškrtnout. Vláda tehdy nevěřila, že je takového varování potřeba. Od roku 1919 se v Čechách a na Moravě jen zřídka objevovaly případy, kdy se na rabování podíleli policisté nebo městská stráž. V souhrnu lze uvést, že poválečný antisemitismus byl pro Židy zklamáním. Čechožidé srovnávali události po válce s vlnou protižidovských bouří, se kterými se setkali v době Badeniho vládních nařízení z roku 1897 nebo během hilsneriády.⁴⁶ Vznikem národního státu Čechů a Slováků měl být naplněn program začlenění Židů do české společnosti. První republika v tomto ohledu nenaplnila očekávání Čechožidů.⁴⁷

⁴³ Ideový směr, který vznikl ve druhé polovině 19. století mezi evropskými Židy.

⁴⁴ Kateřina Čapková, *Češi, Němci, Židé? Národní identita v Čechách 1918-1938*, Praha 2005, s. 112.

⁴⁵ Tamtéž, s. 113.

⁴⁶ Hilsneriáda je pojem pro procesy s židem Leopoldem Hilsnerem, který zavraždil mladou křesťanskou dívku Anežku Hružovou. Během ní proběhla v českých zemích největší vlna antisemitismu na konci 19. století.

⁴⁷ O prosazení práv židů a židovské menšiny do československé ústavy se výrazně přičinil i první československý prezident T. G. Masaryk. Masaryk sehrál důležitou roli v rámci vztahů Židů k Československu. Masaryk považoval Židy za národ a byl proti asimilaci Masaryk jako jediný z československých politiků se dostal do vnitřních problémů židovské komunity. Prezident bojoval

2.1. Židovské spolky

Začátek českožidovského hnutí spadá do sedmdesátých let 19. století a toto hnutí mělo delší tradici než organizovaný sionismus. Židovské spolky existovaly již od druhé poloviny 19. století, ve kterých se převážně sdružovali studenti vysokých škol.

Theodor Herzl je považován za hlavního zakladatele sionismu, k jehož domněnkám o židovském státu dospěl pod vlivem antisemitismu ve Vídni a následně během Dreyfusovy aféry. Podle Herzla by vznik židovského státu uskutečnil z židovského lidu národ se všemi náležitostmi, jaké mají i ostatní národy.⁴⁸ Herzl si myslel, že antisemitismus je poměrně složitý jev a má náboženské a sociální pojetí. Řešení tohoto problému vyžadovalo politickou činnost v rámci mezinárodní diplomacie, protože se nejedná o problém v jednotlivých státech, ale v rámci mezinárodního uspořádání. Jediným řešením bylo národnostně územní východisko, nová a různá politická jednotka. Herzl rozlišil situaci tak, že nejde o problém individuálních židovských práv, ale o práva v kolektivu. Židé by měli vyžadovat navrácení svého postavení jako národa mezi národy obnovit židovské politické zřízení.⁴⁹

Antisemitismem šířeným mezi Čechy a Němci se zabývalo hnutí sionismu, které se snažilo vybudovat židovskou domovinu v Palestině. Vedly se spory, zda jsou Židé národem či nikoliv. Českožidovští asimilanté se pokoušeli o definici národa několikrát: příslušnost k národu se určuje třemi definicemi jazykem, hlavou a srdcem. Velmi důležitou roli v určení národa hraje liturgický jazyk a českožidovští asimilanté cítili svůj původ jako součást identity.⁵⁰

Návrat do Palestiny, „zemi zaslíbené“, a založení národní domoviny Židů bylo hlavní podstatou sionismu. Jako Čechožidé byli i sionisté v kulturním ohledu asimilováni. Duchovní a kulturní sionismus vycházel z učení Achada Haama a Martina Bubera a tento směr usiloval o duchovní návrat k židovství a uvědomění, co to je být Židem.

V Praze již existoval Palestinský úřad, který se snažil organizovat emigraci do Palestiny na základě povolení, které získával od Světové sionistické organizace. Tyto povolávací certifikáty se rozdělily podle jistého klíče, který určoval počet přihlášených

proti antisemitským předsudkům v české společnosti a s upřímným zájmem studoval židovskou problematiku.

⁴⁸ Kateřina Čapková, *Charakter židovského nacionalismu v českých zemích a jeho recepce v prvorepublikovém Československu*, in: Blanka Soukupová – Marie Zahradníková (edd.), *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*, Praha 2003, s. 65-76.

⁴⁹ Shlomo Avineri, *Theodor Herzl a založení židovského státu*, Praha 2017, s. 158.

⁵⁰ Marie Zahradníková, *Palestina – země zaslíbená? Pohled českožidovských asimilantů a sionistů na Palestinu ve dvacátých letech*, in: Blanka Soukupová – Marie Zahradníková (edd.), *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*, Praha 2003, s. 77-97.

k vystěhování v té zemi a jejich povolání a schopnosti. První skupinou, která odcestovala do Palestiny, byla Tcheler Lavan s padesáti členy roku 1921.

Sionisté získávali své příznivce hlavně mezi německými židy. Sionismus za první republiky byl významným proudem světového sionismu. Velkou úlohu při rozšiřování sionismu se sehrály akademické spolky. První spolek česky orientovaných asimilantů byl Spolek českých akademiků-židů, který byl založen v roce 1876. Známymi členy byli pozdější politikové Adolf Stránský a Alfred Meissner. Velmi specifické rysy tohoto spolku bylo, že jeho členové se nerekrutovali z židovského ghetta a postupně se vzdávali německé kultury a jazyka, protože toužili po sounáležitosti s Čechy. Tento spolek se angažoval v kulturních aktivitách a pokoušel se navazovat spolupráci s českými studentskými a jinými organizacemi.

Další ze spolků, který usiloval od roku 1884 o šíření češtiny při židovských bohoslužbách, byl *Or Tomid*. Mořic Kraus, učitel náboženství, přeložil modlitby do češtiny, které se používaly v synagoze.⁵¹ Spolek zajistil pravidelné bohoslužby v češtině v modlitebně v Jindřišské ulici.

V roce 1907 vznikl spolek *Svaz českých pokrokových židů*. Tato organizace začala vydávat týdeník *Rozvoj*,⁶ jehož čelním vydavatelem a představitelem byl filosof Viktor Vohryzek. Viktor Vohryzek spolu s Eduardem Lederem se chtěli začlenit do českého národa a podporovali český nacionalismus, ale zároveň se snažili chránit práva židovské menšiny a tyto menšiny měly podle nich mluvit česky.⁵² Pro tento spolek bylo typické znovuobjevení významu judaismu. Od roku 1915 přestal vycházet časopis *Rozvoj* a Vohryzek začal vydávat v Pardubicích jako časopis *České listy*.⁵³

O první židovský spolek se zasloužili ruští studenti na pražské univerzitě. V Praze byl založen roku 1893 spolek *Makkebea* vyhlášený pod názvem, který přijal roku 1899 přijal jméno Spolek židovských akademiků. Tento spolek byl z velké části ovlivněný idejemi Martina Bubera, který v Praze deklaroval „Tři řeči o židovství“.⁵⁴ Martin Buber měl přednášku v Praze, jejíž hlavním tématem bylo pojmenování významu židovství pro židy a vzešla do dějin jako první z Buberových tří řečí o židovství.

⁵¹ K. Čapková, *Češi*, s. 97.

⁵² Michaela Peroutková, *Židovské identity v Československu před 2. světovou válkou a po ní*, Praha 2016, s. 24.

⁵³ K. Čapková, *Češi*, s. 105.

⁵⁴ Jiří Křesťan – Alexandra Blodigová – Jaroslav Bubeník, *Židovské spolky v českých zemích v letech 1918–1948*, Praha 2001, s.17.

V nově vzniklém spolku se začaly objevovat jak židovský nacionalismus, tak sionismus. *Bar Kochba* byl spolek, který zahrnoval česky a německy mluvící studenty, do jehož čela se dostali studenti, kteří prosazovali kulturní integraci Židů do české společnosti. Novým předsedou se stal Alfred Löwy a společně s Arturem Kleinem a Josefem Kohnem byli původními členy *Spolku českých akademiků židů*. Spolek *Bar Kochba* měl oproti jiným židovským spolkům výsadní postavení. *Bar Kochba* udával díky svým čelným osobnostem do značné míry tón sionistickým aktivitám v Čechách.

Další sionistický spolek vznikl v roce 1903 pod názvem *Barissia*, který od svého vzniku vydával list *Selbswehr*. Spolek akademiků stanovený v roce 1909 se členy sdružení *Bar Kochba* se zaměřoval na česky orientované židovské studenty a snažil se získat ideje sionismu. Mezi výše zmíněným spolkem a *Bar Kochbou* byla velmi úzká spolupráce. Z moravských židovských spolků stojí za zmínku brněnské Židovské akademické sdružení *Veritas*, které vzniklo v roce 1894. Sionisté měli vliv i v jiných spolcích než akademických, např. sportovní spolky *Makabi* a *Hagibor* nebo mládežnický spolek *Hechaluc*.

V prvních letech začínající republiky proběhly velké změny v organizaci českožidovského hnutí. Docházelo k přeskupení a snižování počtu spolků a změny se týkaly hlavně stanov a programového zaměření. Všechny vzniklé spolky se otevřely i členům nežidovského původu. Ve svazu Čechů židů a Akademického spolku *Kapper* se kladl velký důraz na češství. Nejdále v tomto ohledu působil spolek *Kapper*, který se nepovažoval za českožidovský spolek, ale za český. Na začátku třicátých let došlo ke změnám. Mladá generace jasně vystoupila proti českožidovskému vedení. Od roku 1932 začal spolek *Kapper* vydávat svůj vlastní *Věstník* akademického spolku *Kapper*, jehož redaktorem se stal Ervín Freud.⁵⁵

Od roku 1933 začal vycházet měsíčník k názvem *Kapper* s podtitulem *List českožidovských akademiků* pod vedením Arnošta Picka, jehož hlavním posláním bylo chránit lidství a svobodu myšlení a převážně bojovat proti antisemitismu. Aktivity akademiků s aktivitami Svazu Čechů a židů se výrazně lišily, zatímco Svaz Čechů židů zastával pozice českých Židů v židovských náboženských obcích a požadoval zápis židovských dětí do českých škol, tak mladá generace Čechožidů se rozhodla pro kulturní a etnické poslání českožidovství.

Českožidovská mladá generace z organizace *Kapper* již nemusela objevovat svou kulturu, protože už v ní byla pevně zakotvena a ve spolku se naopak scházela vlastní znalost

⁵⁵ K. Čapková, *Češi*, s. 148.

židovství. Členové neměli dostatek znalostí o židovském náboženství, literatury a folkloru. Roku 1932 navázal spolek *Kapper* spolupráci s Akademickou YMCOU, ale i například se svými nepřáteli, a to se sionisty, do něhož se začalo hlásit stále více nových členů. Kdežto spolupráce mezi organizací *Kapper* a Svazem Čechů židů vážla a za celou dobu působení spolku bylo otištěno mnoho teoretických a zásadních článků o asimilaci.⁵⁶

Třetím nejdůležitějším spolek vedle Spolku Čechů židů a *Kapperu* byl spolek *Českožidovské společenské sdružení v Praze*. Spolek stanovený roku 1896 se nazýval *Kroužek českožidovského dorostu* a mezi léty 1907-1921 *Českožidovský kroužek*. Stanovy sdružení pozměněny ve smyslu, aby se členem mohl stát i nežid. Podle stanov spolku z roku 1921 bylo soužití občanů Československé republiky bez rozdílů jejich vyznání a bojovat proti předsudkům, konkrétně náboženským a společenským. Hlavní organizátoři se zaměřili na pořádání kulturních a společenských akcí. Spolek se nejvíce proslavil svými vystoupeními jeho dramatického kroužku. Soubor Sdružení byl dokonce na velmi vysoké úrovni, že příležitostně hostoval ve Švandově divadle. Spisovatel a dramatik Vítězslav Markus se zasloužil o vysokou úroveň tohoto uměleckého programu.

Markus pravidelně organizoval literární přednáškové večírky, se členy Sdružení cvičil hry s převážně českožidovskými autory (Viktor Leder, Vojtěch Rakous). Mezi vzácnými hosty se občas objevil herec, hudebník nebo baletní soubor Národního divadla. Sdružení se nezajímalo o teoretické ani politické diskuze na téma asimilace. Jejich hlavním zájmem byla kulturní činnost, která navazovala na tradice kulturních aktivit českožidovského hnutí ještě před první světovou válkou. *Kapper* byl spolek pro vysokoškolské studenty, Kroužek českožidovského dorostu byl původně určen pro obchodní mládež. V první republice byl okruh zájemců rozšířen pro celou českožidovskou mládež. Dost často se stávalo, že členové *Kapperu* byli členy Sdružení.⁵⁷

Spolky byly orientované hlavně ve městech, kde žila značná část židovského obyvatelstva. V zásadě se jednalo o města jako Praha, kde žilo více než polovina židovské populace v tehdejší Československu, dále pak v Brně nebo v Moravské Ostravě. Na konci první republiky bylo celkem 136 židovských náboženských obcí.⁵⁸

Českožidovské hnutí bylo jediným spolkem uvnitř židovské komunity. Čechožidé se snažili o splynutí židovství s češtvím a chtěli tímto dokázat své české vlastenectví.

⁵⁶ Tamtéž, s. 155.

⁵⁷ K. Čapková, *Češi*, s. 139.

⁵⁸ J. Křest'an – A. Blodigová – J. Bubeník, *Židovské spolky*, s. 18.

Čechožidé vytvářeli svou činnost už od sedmdesátých let 19. století. Od začátku 20. století odmítaly především pojetí židovství jako národního společenství.

Vývoj židovských spolků a dalších organizací se za první republiky odehrával ve vlivu antisemitismu Čechů a Němců a tyto spory začaly bezprostředně po skončení první světové války. V prosinci 1918 došlo k rabování více než 30 židovských obchodů, továren, skladišť a bytů v Československu. Židé v následujících letech protestovali proti těmto agresím, mířeným proti jejich komunitě. Antisemitské názory vyvolaly po první světové válce řadu diskusí mezi českými intelektuály. Též v německém prostředí zůstal antisemitismus přítomen. Mnoho německých spolků si chránily čistotu svých řad. Jediná německá politická strana, která do svých řad přijala Židy po roce 1918, byla Německá demokratická svobodomyšlná strana.⁵⁹ Tato strana se tak těšila z podpory německy orientovaných židovských asimilantů.

V důsledku antisemitských nálad vznikly i dvě zahraniční organizace Rakouská organizace Union a německý Central Verein. Hlavní účel obou organizací, které spolu navzájem spolupracovaly, byl právě boj proti antisemitismu. Zastávaly názor, že Židé v Německu a Rakousku jsou němečtí a rakouští vlastenci, kteří se od svých spoluobčanů odlišují pouze náboženstvím.⁶⁰

⁵⁹ Tato strana vznikla v září roku 1919 sloučením Deutsche demokratische Partei a Deutsche Fortschrittspartei.

⁶⁰ Kateřina Čapková, Židé v Čechách za první republiky, in: *Česko-slovenská historická ročenka*, Brno 2001, s. 19-35.

2.2. Konečné řešení židovské otázky

Reinhard Heydrich byl šéf německé bezpečnostní policie a SS – Obergruppenführer a později zastupující říšský protektor protektorátu Čechy a Morava. Reinhard Heydrich zadal úderným jednotkám SD (Einsatzgruppen) instrukce dne 21. září 1939 v Polsku, ve kterém se zmínil o „konečném cíli“ (Endziel). Tyto instrukce dostal příkazem od Hermanna Göringa dne 31. července 1941, kde už zcela jistě mluvil o celkovém řešení (Gesamtlösung), týkalo se to všech oblastí spadající pod Německo tedy i protektorátu.⁶¹

Schůzka se konala dne 20. ledna 1942 v luxusní berlínské vile na břehu jezera Wannsee. Tajnou schůzku svolal do vily Reinhard Heydrich a účastnili se ji všichni vysoce postavení představitelé nacistického státu, nacistické strany a SS, mezi nimiž i čtyři státní tajemníci, dva vysocí úředníci stejné hodnosti a jeden podtajemník.⁶² Heydrich zde vyložil přehled opatření přijatých do roku 1941 proti Židům. Reinhard Heydrich měl za cíl upevnit svou pozici v deportacích evropských Židů a účastníci tajné schůzky slíbili úplnou spolupráci ministerstvech a resortů. Adolf Eichmann shrnul výsledky konverzace do protokolu.⁶³ Adolf Eichmann poslal dopisy všem velitelům státní policie a bezpečnostní službě (SD), kde uvedl pokyny k deportaci Židů v Německu, Rakousku a v protektorátu Čechy a Morava.

Konference projednala vystěhování židovského obyvatelstva z Evropy do vyhlazovacích center, která se ještě budovala.⁶⁴ V těchto opatřeních uvedl počty Židů, kteří se nacházejí v zemích Osy a v okupované, neutrální a nepřátelské Evropě a naznačil plán „evakuace“ těchto Židů na Východ. V protokolu je uvedeno, jak naložit s polovičními nebo čtvrtinovými Židy, s Židy, kteří mají nežidovské manžely nebo manželky a s Židy, kteří se vyznamenali během první světové války. Schůzky ve Wannsee se neúčastnil Adolf Hitler. Masové vyvražďování Židů a jejich usmrcování plynem v té době už probíhalo. Protokol z konference z Wannsee se stal symbolem holocaustu a jeho autentičnost se nedala zpochybnit a věcnost vysvětlit. Tento protokol nám ukazuje, že holocaust byl dobře zdokumentovaným masovým vražděním v dějinách.⁶⁵

⁶¹ Livie Rothkirchenová, *Masové deportace*, in: *Osud Židů v Protektorátu 1939–1945*, Praha 1991, s. 39–46.

⁶² Petr Longerich, *Wannsee the road to the final solution*, Oxford 2021, s.1.

⁶³ Christian Gerlach, *The Wannsee Conference, the Fate of German Jews, and Hitler's Decision in Principle to Exterminate All European Jews*, in: *The Journal of Modern History* 70, 1998, 4, s. 53.

⁶⁴ Richard Seemann, *Cesta do Wannsee, konečné řešení takzvané židovské otázky a germanizace českých zemí*, Středokluky 2008, s. 103.

⁶⁵ Mark Roseman, *Setkání ve vile u jezera: Konference ve Wannsee a „konečné řešení židovské otázky“*, Praha 2003, s. 11.

První židovský transport směrem na východ s místem určení do Lodže opustil Prahu dne 16. října 1941. Deportované Židy čekal osud statisíců polských a ruských Židů; mnozí z nich byli vyvražděni v známých vyhlazovacích táborech v Belzecu, Chelmnu, Treblince a Lublinu (Majdanku). Na konci září roku 1941 byl SS-Obergruppenführer Reinhard Heydrich jmenován zastupujícím říšským protektorem v Protektorátu Čechy a Morava. Tuto funkci převzal dne 27. září v Praze. Po dvou týdnech ve funkci svolal na Pražský hrad poradu o „řešení židovského problému“ v protektorátě. Této porady se zúčastnili Karl Hermann Frank, Horst Böhme, Adolf Eichmann, Alfred Meyer, Hans Günther, Wolfgang von Wolfram a Karl Freiherr von Gregory. Zde se rozhodlo soustředit Židy v Terezíně a pak je odeslat na východ. Heydrich vysvětlil další protižidovská opatření, která jsou nedílnou součástí naplánovaného postupu ke „konečnému cíli“. Heydrich poukázal, že Terezín bude pouze „přechodným řešením“.⁶⁶

Další přísně tajná porada se konala dne 17. října 1941. Jednalo se o urychlení deportace 5 000 Židů do Lodže, Minsku a Rigy. Jiným tématem jednání byla taktika, jak shromažďovat Židy do transportů. Nacisté se rozhodli pro Terezín, s město s vojenskou pevností. Mezi 24. listopadem 1941 a 16. březnem 1945 odcestovalo z Protektorátu Čech a Morava do Terezína celkem 122 vlaků s 73 608 Židy. Mnoho deportovaných osob podrobena velmi vyčerpávajícím výslechům. Na venkově byli Židé shromažďovány ve velkých halách, převážně ve společenských střediscích, ve školách nebo synagogách.

Jejich nástup do vlaku trval několik hodin. Nejprve jezdili v osobních vagónech, následně v nákladních s lavicemi a poté v dobytčácích bez vybavení. První kontroly probíhaly za všeobecného zmatku, řevu a bití. Když kontrola skončila, vydali se Židé na tříkilometrový pochod do Terezína. Počty Židů se v protektorátu postupně zmenšovaly. Od 16. listopadu 1941 každý týden odjížděly transporty do Terezína, z Prahy, Plzně, Brna a dalších měst.

Heydrichův teror je spojený s jeho velmi rychlým vzestupem k moci, kdy vyvrcholil atentátem dne 27. května 1942. Následovala akce, kdy bylo zadrženo přes 13 tisíc osob a mezi nimi se nacházela i spousta Židů. Následně byla vydána další omezení o pohybu Židů. S nástupem nového říšského protektora Kurta Daluegeho znamenal pro Židy jiné právní postavení.

Mezi léty 1943 a 1944 odjížděly z Prahy v pravidelných intervalech velké transporty do tábora smrti Osvětim. Zde byli rodiny rozděleny, příslušníci SS je zavezly do rodinného

⁶⁶ L. Rothkirchenová, *Masové deportace*, s. 39–46.

tábora v Brezině. Všichni deportovaní byli zavražděni do šesti měsíců po jejich příjezdu do Osvětimi. Další transporty se rozjeli od 31. ledna do 4. února 1945. V těchto měsících deportovalo gestapo do Terezína 3 750 osob.⁶⁷

Židé, co přežili holocaust, byli velmi traumatizováni, někteří ztratili část své rodiny. Židovských emigrantů se zpátky chtěla vrátit zhruba třetina do vlasti, ve které pobývali a ti, co přežili koncentrační tábor zemi rychle opustili. Skoro 19 000 lidí emigrovalo v následujících dvou letech do Palestiny. Přeživší Židé byli nejprve diskriminováni v novém Československém státě jako Němci a ke změně nedošlo ani po jejich uznání Čechy, kdy jim nebyl navrácen jejich majetek. Proto mnozí z nich opustili svou zemi, kterou pokládali za domovskou.⁶⁸

⁶⁷ Wolf Gruner, *Pronásledování Židů v Protektorátu Čechy a Morava. Místní iniciativy, centrální rozhodnutí, reakce Židů 1939–1945*, Praha 2019, s. 317.

⁶⁸ Tamtéž, s. 323.

3. Dačice

Dačice leží ve střední části Dačické sníženině, kde se rozprostírá v údolí Moravské Dyje, na soutoku s řekou Vápovkou. První zmínka o Dačicích pochází z roku 1183 v Jarlochově kronice, kdy olomoucký biskup Pelhřim vysvětil kostel pro znojemského knížete Konráda Otu. R. Dačice na konci 30. let 13. století vlastnili pražští křižovníci s červenou hvězdou. První prokazatelný doklad o tom, že Dačice získali pánů z Hradce je z roku 1364. Podle smlouvy museli vlastnit Dačice bratři Jindřich, Oldřich a Heřman z Hradce. Dačice se staly městem až za pánů z Hradce.⁶⁹

V roce 1479 získali město Krajíři z Krajku, kteří na konci 16. století západně od starého města při cestě do Jindřichova Hradce vybudovali Nové město s rozsáhlým náměstím a novým vrchnostenským zámkem. Wolfgang Krajíř z Krajku daroval kolem roku 1460 Dačicím odúmrť. Za Krajířů dochází v 16. století k rozvoji cechů. Od roku 1585 jsou Dačice nazývány městem. Za dob Krajířů z Krajků považujeme za zlaté období v celých dějinách města s významným stavebním ruchem.⁷⁰

V první polovině 19. století došlo k velmi významné události v Dačicích. Roku 1833 založil plnomocník majitele panství František Grebner, který pocházel z Württemberska, založil s pomocí kapitálu svých společníků rafinerii cukru, první svého druhu na Moravě. Třtinový cukr se dovážel přes Vídeň z Terstu na rafinádu a v pozdějších letech se dovážel surový cukr pěstovaný na Moravě. Z Vídně do Dačic přišel nový ředitel Jakub Kryštof Rad. Rad vynalezl první kostkový cukr na světě v roce 1841, na něj obdržel v roce 1843 privilegium. Cukrová rafinerie pracovala do roku 1852, kdy byla zrušena.

V první polovině 20. století se obyvatelé Dačic živilo živnostmi, jako obchod, služby, zemědělství a průmysl. Ředitelství a lesní správa spadala pod majitele velkostatku roku Dalbergů s lihovarem. První továrnu na hospodářské stroje založili Jan Klang se synem roku 1878 městskou cihelnu a městský pivovar. V letech 1923 až 1925 byla provedena pozemková reforma.

V období Mnichovské krize v roce 1938 dostaly Dačice vojenskou posádku a po vzniku protektorátu se ocitlo na samé hranici, což způsobilo přenesení okresního úřadu do severněji položené Telče.⁷¹ (viz příloha č.1)

⁶⁹ Vladimír Nekuda, *Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, in: *Muzejní a vlastivědná společnost, Brno 2005*, s. 579.

⁷⁰ Tamtéž, s. 580.

⁷¹ Tamtéž, s. 584.

3.1. Dačice v letech 1938-1939

Dne 6. března 1938 se v Dačicích konala oslava 88. narozenin prezidenta Tomáše Garriguea Masaryka v sále spořitelny města Dačice. O pár dnů později 12. března obsadila německá armáda Rakousko. O den později přijel do Vídně německý kancléř Adolf Hitler a vyhlásil anexi Rakouska. V návaznosti na tuto událost v Československu panovaly obavy z obsazení i československého pohraničí německou armádou.

V dubnu probíhaly v Dačicích nutné stavební práce v obecním domě číslo popisné 15 v Antonínské ulici, ve starém zámku, v sokolovně a v domě číslo 52 na Palackého náměstí. Jednalo se zejména o rekonstrukce objektů pro ubikaci československé posádky, která měla být v nejbližší době ve městě ubytována. 24. dubna se stal Konrad Henlein vůdcem Němců v Československé republice a přednesl v Karlových Varech jejich požadavky. Současně se ten den konal sokolský sraz ve Slavonicích při příležitosti oslav 1. května, uspořádaný sokolskou četou plukovníka Josefa Jiřího Švece a místním hasičským sborem. Oslavy probíhaly pod heslem „Společně na ochranu republiky a demokracie“. Poprvé na vlastní oči spatřili Češi z vnitrozemí zdravení německým nacistickým pozdravem, a to zdvižení pravé ruky, a také německou vlajku s hákovým křížem (červené pole uprostřed bílý kruh a v něm černý hákový kříž).⁷²

Do Dačic přijela dne 30. dubna československá vojenská posádka II. prapor pěšího pluku 31 „Arco“ z Jihlavy s velitelem majorem Jaroslavem Hůrkou. Posádka byla přivítána hudbou kapelníka Richarda Tománka až na Palackého náměstí, kde ji také přijal náměstek starosty Josef Schmied a za starostenský sbor dačického okresu předseda František Lamásek z Velkého Pěčína. V Dačicích vlály československé prapory a v ulici Telčské nápisy „Vítáme naši armádu“. Vojenská posádka byla pohoštěna pivem, tabákem a uzeninami, které nezištně věnovali místní hostinští, trafikanti a řezníci. Důstojníci byli pohoštěni v kavárně u Hesnerů. Velitelství posádky ubytovali v domě číslo 52 na Palackého náměstí, mužstvo posádky v obecním domě číslo 15 v Antonínské ulici (dnešní obchodní centrum), ve Starém zámku a v sokolovně, v maštálích u Nového zámku. Umístěním posádky ve městě byli občané za stávajících poměrů zčásti uklidněni a převládala naděje a sebejistota. Od této chvíle se každoročně konalo rozdělení stráží na Palackého náměstí před budovou posádkového velitelství, což vyvolalo ohromný zájem. Rozdělení stráže uskutečňovali

⁷² Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond Archiv města, kronika města Dačic 1933-1945.

i českoslovenští důstojníci německé národnosti, kteří ne zcela plyně ovládali český jazyk, což vyvolávalo u občanů nelibý dojem.

Pod záštitou dačické městské rady byl dne 1. května oslaven svátek práce za účasti německých sociálních demokratů ze Slavonic. Občané města projeví svou jednotu k obraně státu a všechny politické strany a spolky přijeli do Slavonic, aby společně oslavili svátek prvního máje na hranici a hlavně, aby posílili českou menšinu. Všechny české politické strany, spolky a občanstvo z Dačic se poprvé sjely do Slavonic v odpoledních hodinách s cílem posílit tamní českou menšinu na manifestačním projevu 1. máje, který uspořádala německá sociální demokracie společně s českou menšinou. V dopoledních hodinách uspořádala oslavu 1. máje Henleinova strana. Když henleinovci viděli skoro dvoutisícový manifestační průvod Čechů, byli velmi překvapeni a nezmohli se na násilné rozpuštění české manifestace.⁷³

Dne 21. května československá vláda vyhlásila částečnou mobilizaci, která probíhala svolávacími lístky jako na mimořádné vojenské cvičení. Český lid projevil odhodlání bránit svou zem i ve dnech částečné mobilizace. Státní hranice s Rakouskem byly rychle obsazeny jednotkami Stráže obrany státu.⁷⁴ Z 20. na 21. května kolem 2. noční hodiny přišlo na okresní úřad v Dačicích šifrované sdělení, že stráž obrany státu má posílit pohraniční stráž. Muži k tomuto určení byli povoláni ústně a budou vyzbrojeni v budově okresního úřadu v Dačicích četnickou stanicí. Velitelé byli z řad místního četnictva. Dne 25. května přijelo do Dačic v odpoledních hodinách hrubé dělostřelectvo a zaujalo palební postavení v okolí obcí Urbanče a Bolíkova. U dělostřelectva sloužili z velké části vojska německé národnosti. Po 14 dnech bylo dělostřelectvo odvoláno ze svého postavení a posláno zpět do svých posádek.⁷⁵

Ve dnech 3.–6. července se konal v Praze 5. všesokolský slet, jehož se zúčastnily všechny složky dačické Tělocvičné jednoty Sokol. Účastníci sletu zde poprvé spatřili protiletadlového dělostřelectva. Dne 5. července uspořádala Tělocvičná jednota Sokol v Dačicích oslavu památky Mistra Jana Husa na Palackého náměstí.

V této vyhrocené atmosféře se konaly poslední obecní volby z přelomu května/června, ve kterých vyhrály levicové strany a starostou byl zvolen Josef Codr, narozený 25. července 1899 v Dačicích, byl ředitel okresní nemocenské pojišťovny. Byl

⁷³ Adolf Liška, *Dačice ve druhém odboji 1938–1945*, Dačice 1992, s. 1.

⁷⁴ Tamtéž, s. 1.

⁷⁵ Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond Archiv města, kronika města Dačic 1933–1945.

příslušníkem československé strany sociálně demokratické. Starosta města byl zvolen hlasy stran: československé strany sociálně demokratické, komunistické strany Československa a československou stranou národně sociální.

Tělocvičná jednotka Sokol v Dačicích odhalila na budově sokolovny pamětní desku legionáři Františku Klímovi za účasti legionářů, starosty města Josefa Codra, místní vojenské posádky, Sokolstva a místních občanů. Slavnostní řeči se ujali za legionáře zástupce České obce legionářské Mauer, za Sokol Karel Kočí ze Štok a za místní vojenskou posádku posádkový velitel major Jaroslav Hůrka. 1. září z výnosu ministerstva školství a národní osvěty byla měšťanská škola v Dačicích přeměněna na školu újezdní.

Stráž obrany státu dne 13. září opět nastoupila na hranice při částečné mobilizaci armády. V časných ranních hodinách byla prováděna prezentace v sále městské spořitelny a v sále katolického domu záložníků, povolovaných k nastoupení vojenské služby, speciálními určovacími lístky. Po vyzbrojení a sestavení družstev byli následně odvázeni nákladními auty na hranice. Na místa od Starého města pod Landštejnem až do Janovského údolí a Staré Hobzí. Tyto družstva vykonávala strážní službu v železobetonových bunkrech, opevňovacího systému hranic.⁷⁶ Dne 14. září nebyla pořádána vzpomínková oslava k 1. výročí úmrtí prezidenta Tomáše Garriguea Masaryka vzhledem k vážnosti a napjatosti tehdejší doby, jelikož v pohraničí bylo vyhlášeno stanné právo na ochranu občanů české národnosti.⁷⁷

Městská rada v Dačicích se sešla dne 21. září na radnici k mimořádnému zasedání, aby v těžkých chvílích republiky se usnesla na odeslání projevu vládě tak, jak to uskutečnilo např. dělnictvo nebo zaměstnanci města. Městská rada se postavila za vládu a dožadovala zachování jednotnosti republiky. Rozhlas z Prahy přednesl znepokojivou zprávu, že československá vláda byla opuštěna spojenci a byla nucena přijmout návrh anglické a francouzské vlády na odstoupení pohraničí Německu a vystoupení ze spojení se Sovětským svazem a Francií.

Den poté rada města Dačice vyjádřila plnou podporu vládě a setrvává na svých pozicích. Od 23. září byla vyhlášena všeobecná mobilizace. Jak v Dačicích, tak i v celé republice byla provedena vzorně a v co nejkratší dobu. Byly obsazeny pozice druhé obrané linie na Písečné nad Dyjí po Slavonice. Dačická městská rada opětovně poslala vládě republiky projev podpory všech obyvatel Dačic za celistvost republiky a proti odstoupení

⁷⁶ Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond Archiv města, kronika města Dačic 1933-1945.

⁷⁷ Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond Archiv města, kronika města Dačic 1933-1945.

pohraničích území Německu.⁷⁸ Ten samý den přišel do Dačic prapor pěšího pluku 48 jako záloha druhého pěšího praporu. V Dačicích a na nedalekých hranicích byli rozestavěny čtyři pluky.⁷⁹

Dne 29. září 1938 čtyři velmoci Velká Británie, Francie, Itálie a Německo dohodly, že Československo podstoupí značnou část území republiky Německu, Polsku a Maďarsku. O několik dní později prezident republiky Edvard Beneš zaslal předsedovi vlády Janu Syrovému dopis, jímž se vzdává svého prezidentského úřadu.

Dne 5. října prezident republiky Edvard Beneš zaslal předsedovi vlády Janu Syrovému, že se vzdává svého prezidentského úřadu. Na rozloučenou promluvil k lidu: *„Koruna stromu naší vlasti je poněkud osekaná, ale kořeny národa tkví pevně v jeho zemi. Sestupme ke kořenům, soustředme všemnu svou starou rodovou sílu do nich, jako jsme to ve svých dějinách učinili, již tolikrát a koruna zpět po čase vyrazí novými ratolestmi. Národ je v nebezpečí. Stůjte při sobě ve svornosti a jednotě ve společné práci pro vlast a zachovejte národ a klid a pořádek. Neopouštím loď v bouři, věřím, že tato má oběť je politicky nutná a nezapomenu na svou povinnost pracovat jako občan a vlastenec dál. Všechno bude jednou soudit historie a rozhodne spravedlivě.“*⁸⁰

Dne 13. října se sešla městská rada v Dačicích po událostech předešlých dnů, kdy československá vláda zrazena spojenci byla nucena přijmout mnichovské ujednání čtyř velmocí, ze dne 29. září 1938. Musela postoupit značnou část území Německu, Polsku a Maďarsku. Nacistická armáda obsadila 30 obcí a osad na Slavonicku. Jednalo se o obce soudního okresu slavonického včetně Urbanče, Markvarce a Lipnice ze soudního okresu dačického. Tyto obce byly obsazeny ve dnech 8. až 10. října 1938.

V jednom z prvních telegramů, který přišel z Prahy okresnímu úřadu v Dačicích, bylo uvedeno, že budou zabrány i Dačice. Toto sdělení způsobilo nejprve zmatek. Obce Markvarce a Lipnice byly navraceny až po několika měsících do II. republiky. Dačice stály téměř na hranicích Sudet. Panovala zde obava, že město může ztratit sídlo okresu, vojenskou posádku a nemocnici. Ihned byly podniknuty kroky k zabezpečení sídla okresu. Po intervenci se zjistilo, že Dačice sídlo okresu neztratí.

Pro Dačice to znamenalo obsazení celého bývalého soudního okresu Slavonice, posunula se hraniční čára na katastrální hranici města. Mnozí občané ze strachu před zabráním města se odstěhovali do vnitrozemí ke svým příbuzným a známým. Dačicemi

⁷⁸ A. Liška, *Dačice*, s. 1.

⁷⁹ Římskokatolická fara Dačice, Farní kronika, rok 1938.

⁸⁰ Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond Archiv města, kronika města Dačic 1933-1945.

procházeli čeští uprchlíci ze Slavonicka směrem do vnitrozemí z obav v obavách před násilnostmi a terorem ze strany Němců. Dačicemi prošly davy uprchlíků, kteří v obsazeném území nechali veškerý svůj majetek.⁸¹ Na silnicích vedoucí k pohraničí byly postaveny hraniční závory s budkami pro pasovou kontrolu. Jedna z celních budek stála v Lišcích horách na rozcestí k Dolním Němčicím a druhá na silnici mezi Hradiškem a Vnorovicemi.⁸²

V Československu dochází k nové úpravě života stranicko-politického. Agráři, Národní sjednocení, živnostníci, fašisté, národní liga a část národních socialistů vytvářejí stranu Národní jednoty. Sociální demokraté, část komunistů a zbytek národních socialistů se přetvořili na stranu Práce. Do čela Národní jednoty v Dačicích byl jmenován Josef Trček, který byl správce lihovaru a vedoucím Strany práce byl Josef Codr, ředitel ONP (Odbor Ošetřovatelství a nelékařských povolání). Město Dačice podalo protest proti přemístění berní správy do Telče, protože námitky města Telče se neopíraly o žádné závažné důvody a úřady v Dačicích jsou vhodně a účelně umístěny.⁸³

Dne 30. listopadu byl nově zvolen prezident republiky Emil Hácha, tehdejší prezident nejvyššího soudu. Národu nebylo nic známo, ani jak došlo k jeho volbě a kdo prezidenta navrhl.

Městská rada v Dačicích schválila zahájení předběžných prací k výstavbě obecních nájemních domů s menšími byty. Den před Vánoci byla rozpuštěna komunistická strana a její jmění zabaveno.

Dne 28. prosince byla rozpuštěna Komunistická strana Československa v Dačicích, výměrem okresního úřadu v Dačicích ze dne 29. prosince 1938, na základě vládního nařízení. V důsledku tohoto rozhodnutí pozbyli členství v městském zastupitelstvu: Jan Brázda, František Marek, Adolf Švec, Jaroslav Müller a Bohumil Bartoň.

⁸¹ Římskokatolická fara Dačice, Farní kronika, rok 1938.

⁸² Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond Archiv města, kronika města Dačic 1933-1945.

⁸³ Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond Archiv města, kronika města Dačic 1933-1945.

3.2. Dačice před 15. březnem 1939 a následná okupace

Dne 18. ledna 1939 nastoupil do Dačic smluvní zřízenec František Janků, narozen 13. květena 1903 v Brně. Novým okresním hejtmánem se stal Jan Brothánek, který se ujal úřadu a správy okresního hejtmánství v Dačicích. Dne 7. března se konala v Dačicích v sále spořitelny oslava 89. narozenin prezidenta T.G. Masaryka. Okresní inspektor Jan Novotný se ujal slavnostní řeči.

V noci ze 14. na 15. březen ve 4 hodiny ráno byl probuzen kronikář Jan Švaříček městským zřízencem Pravlovským se špatnou zprávou, že v 6 hodin nás Němci obsadí a musíme hned na radnici. Na radnici už byl starosta Dačic Josef Codr a zaměstnanci města. Narychlo se uklízely citlivé listiny a zbraně, aby je nedostaly do rukou Němci. Čeští obyvatelé a členové Sokola, legionáři byli podněcováni a upozorněni na nebezpečí s příchodem Němců. Někteří úředníci byli voláni brzy ráno ve 4.30 hodin, kde podle příkazu okresního hejtmána Jana Brothánka byly ničeny citlivé spisy.

Obyvatelé Čech a Moravy s napětím čekali, co bude následovat v dalších dnech. O den později dne 15. března v šest hodin ráno přijíždělo německé vojsko do Dačic, směrem od Slavonic a od Starého Hobzí. Německé vojsko přijelo v motorových vozidlech, obrněných autech a v tancích. Po obsazení města muselo být odzbrojeno místní vojsko, četnictvo a veškeré zbraně odevzdány. Okupace Dačic německými vojáky trvala až do Velikonoc.⁸⁴ Vojenská posádka byla ubytována mezi 16. březnem a 2. dubnem v budově měšťanské školy a z tohoto důvodu se zde nevyučovalo. Okupanti zůstali v Dačicích až do 2. dubna 1939.⁸⁵ Škola poté vypracovala celkem velká seznam škod, které napáchali němečtí vojáci během jejich pobytu.⁸⁶ Před budovou dačického posádkového velitelství na Palackého náměstí Němci postavili kulomet. Místní československé vojenská posádka se musela odzbrojit. Němečtí vojáci okamžitě vylepovali červený plakáty, jimiž přikazovali jízdu vpravo a značili místa německými tabulkami „Rechtsfahren“.⁸⁷

Němci žijící v Dačicích měli připravené prapory s hákovým křížem, které umisťovali na své domovy. Okupaci města neslo dačické obyvatelstvo velmi těžce a s nelibostí pohlíželi na německé vojáky. Němečtí vojáci se ubytovali v měšťanské škole na úkor výuky.

⁸⁴ Římskokatolická fara Dačice, Farní kronika, rok 1939.

⁸⁵ A. Liška, *Dačice*, s. 2.

⁸⁶ Jan Bistřícký – Josef Bláha – Michaela Chládková – Marie Kučerová – Bohumír Smutný – Michal Stehlík, *Dějiny Dačic*, Dačice 2016, s. 321.

⁸⁷ Jezděte vpravo.

Starosta města musel docházet k praporu k veliteli německé posádky a byl osobně zodpovědný za pořádek a klid v Dačicích. Oberlandrat⁸⁸ z Jihlavy stanovil u města důvěrníka Němce Jana Vlčka, byl osobní tajemník majitele velkostatku a jeho zástupce Němce Arnošta Sittinger, lesní správce velkostatku. Obyvatelé Československa museli odevzdat všechny zbraně a radia. V hostincích se zakázalo prodávat a točit lihoviny. Přesně stanovená uzavírací policejní hodina (2. hodina) musela být přísně dodržována.

Židovské obchody se musely označit tabulkami „Jüdisches Geschäft“.⁸⁹ Ve městě se začaly objevovat první říšskoněmecké marky, které místní obyvatelé odmítali akceptovat. Lidé začali rychle nakupovat potraviny a předměty denní potřeby z obav budoucí války. Začali se objevovat zrádci českého národa, kteří nadbíhali Němcům. Celé území Čech a Moravy bylo připojeno ke Třetí říši jako tak zvaný protektorát Čechy a Morava.

Od 1. října 1939 byly zavedeny potravinové lístky na mýdlo, následně na uhlí a šaty. Vyhlášení protektorátu zkomplikoval lidem život, kdy měl být v Dačicích vybudován vodovod, postaven činžovní dům s menšími byty, upravena Kapetova ulice a zřízen obecní rozhlas.⁹⁰ Úpravy Kapetovy ulice proběhly v následujícím roce 1940 podle plánu.

⁸⁸ Značil se tak nejnižší typ úřadu německé okupační správy v Protektorátu Čechy a Morava. Též to bylo označení pro úředníka v čele tohoto úřadu.

⁸⁹ Židovské obchody.

⁹⁰ J. Bistřícký – J. Bláha – M. Chládková – M. Kučerová – B. Smutný – M. Stehlík, *Dějiny*, s. 324.

3.3. Dačice v protektorátu

Rok 1940 se v Dačicích se nesl v duchu kultury, kdy v lednu čítárenská komise uspořádala vzpomínkový večer na radnici k uctění památky spisovatelů Boženy Němcové a Karla Jaromíra Erbena. V březnu uspořádala mládež Národního souručenství v Dačicích pod záštitou okresního hejtmána Jana Brothánka a městské rady v sále katolického domu slavností koncert Pěveckého hudebního a divadelního spolku Smetana z Telče. V červenci na budově bývalé staré radnice ze 16. století č.p. 1 byla odkryta sochařem Antonínem Zeithamerem z Brna sgrafita. Celá plocha hlavního průčelí byla sgrafitová. Hospodářství v Dačicích bylo velmi špatné. V povinné nařízení o dodávce mléka a vajec vyvolalo vlnu nevole. Z důvodu špatného počasí chybělo osivo, zemědělci nemohli obdělávat pole, čekali na přiděl osiva a krmiva pro zvířata, který dostávali pouze v omezeném množství.

V listopadu podle rozhodnutí protektorátních úřadů byl okresní úřad v Dačicích přemístěn do sousední Telče. Dačice tuto ztrátu svého starobylého okresu nesly velmi těžce a doufaly, že je to pouze dočasné. Naopak Telč se těšila z velkého úspěchu přeložení okresního úřadu z Dačic a vytvoření nového. Od 1. listopadu byly Dačice se soudním okresem součástí politického okresu telčského, který tvořily další soudní okresy včetně 19 obcí z Jindřichohradecka a města Jindřichův Hradec. Okresní úřady byl přeložen do Telče, ale úřady jako berní správa a nemocenská pojišťovna i nadále zůstávaly v Dačicích pro nedostatek místa v Telči.

V prosinci nařídily německé úřady povinné kurzy z německého jazyka pro všechny zaměstnance města. Kurzů se ujmul ředitel spořitelny Jan Zástěra a většina kurzů řešila válečnou situaci. Později byly kurzy němčiny zrušeny.⁹¹

Podle ustanovení vládní nařízení dne 3. února 1941 byly připojeny obce soudního okresu Třešť k obvodu berního úřadu v Telči a sídlo berní správy v Dačicích se přeložilo do Telče. Tyto berní správy tvořily obvody berních úřadů v Dačicích a Telči, protože v Telči nebylo dostatek vhodných místností na umístění berní správy, proto ministerstvo financí rozhodlo, že berní správa zůstane v Dačicích pod názvem Berní správa v Telči se sídlem v Dačicích. V dubnu roku 1941 byla zastavena činnost Tělocvičné jednoty Sokol v Dačicích a jejich majetek zabaven. Činovníci z jednoty schovali část majetku jako např. peníze, choulostivé spisy a knihy. V červenci roku 1941 bylo nařízeno Židům, aby nosili žlutou šesticípou Davidovu hvězdu, kterou měli přišitou na oblečení. Nejinak tomu bylo i v Dačicích, kde žilo ve městě dvacet židovských osob.

⁹¹ Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond Archiv města, kronika města Dačic 1933-1945.

Ministerstvo školství vydalo dne 7. prosince 1941 novou osnovu pro výuku ve školách, kdy se nesměl vyučovat dějepis a rozšířit výuky němčiny. V zeměpise se mohlo učit pouze o oblastech Velkoněmecké říše. V náboženství se nesmělo vyučovat o církevních dějinách. Důvodem bylo prohloubit vztah k Třetí říši u dětí školou povinných.⁹²

Dne 16. února 1942 přijelo do Dačic v nákladních vozech s nábytkem třicet židovských rodin z Jihlavy. Tyto rodiny byly následně umístěny u dačických židovských rodin.⁹³ V březnu se téhož roku se obnovila výuka na obecných školách, kvůli nedostatku topiva ve školách se na konci roku 1941 a na začátku roku 1942 se nevyučovalo. Žáci přicházeli do školy pouze 1-2 dny v týdnu, aby si odnesli a vyzvedli písemně vypracované úkoly.

Dne 2. června 1942 po páté hodině ráno byli obyvatelé města probuzeni mlácením a hlukem. Celé Dačice byly doslova obsazeny německým vojskem nejspíše z blízkých německých obcí. Stráž nad železniční trati byla hlídána ozbrojenými Němci, kteří v okruhu kolem celých Dačic vzdálení od sebe okolo 50-100 metrů. Další ozbrojení muži se procházeli ulicemi ve městě a v každém domě prováděli důkladnou prohlídku. V domech, kde neotevřeli ihned, se obyvatelé museli legitimovat, kdo se nemohl legitimovat byl hned předveden k vyšetřování a byl předán do vazby. Němečtí vojáci křičeli německy, obzvláště na muže a žádali „Waffe“. Hledali totiž zbraně a „parašutisty“ nebo „atentátníky“. Prohlídky domů skončily až v odpoledních hodinách, přičemž Němci odešli do jiného města.

Z nařízení zastupitelstva musely být všechny zvony mimo velký zvon Vavřínek, umístěný ve věži kostela, odvedeny na válečné účely. V Dačicích byly zvony sejmuty dne 7. června.⁹⁴ Jednalo se o zvony Panny Marie, Svatého Václava, Svatého Josefa a umíráček. V červnu byl zakázán volný prodej ovoce a zeleniny, vše se muselo odvádět do sběren ovoce a zeleniny. Sběrna v Dačicích se nacházela u zelináře Antonína Kroupy na Havlíčkově náměstí. O pár měsíců později byl zakázán i prodej cukrovinek, prodávaly pouze na lístky. V srpnu proběhl odvod českých lidí do německé říše, lidé žijící v Dačicích se museli dostavit k prohlídce u obvodu na německém úřadu práce v Telči.⁹⁵

Dne 16. února přišlo nařízení o všeobecné pracovní povinnosti, kde se prováděla registrace mužů starší od 18 do 65 let a žen od 17 do 45 let z důvodu splnění pracovní povinnosti a každý z nich musel mít pracovní knížku. Do pracovního nasazení byli určeni

⁹² Muzeum Dačice, Pomocná evidence, Zápisky Jana Brothánka.

⁹³ Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond Archiv města, kronika města Dačic 1933-1945.

⁹⁴ Římskokatolická fara Dačice, Farní kronika, rok 1942.

⁹⁵ Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond Archiv města, kronika města Dačic 1933-1945.

zaměstnanci města podle výnosu okresního úřadu ze dne 24. února důchodní Rudolf Stejskal, zřízenec František Janků, výpomocný zřízenec Karel Kunkal, a výpomocný zřízenec Josef Habr. K poměrně rozsáhlé agendě města požádal okresní úřad o snížení počtu nasazených, aby Rudolf Stejskal byl osvobozen z pracovního nasazení do válečného průmyslu. V dubnu téhož roku podle vládního nařízení měla být zrušena policejní služba a všichni zřízenci města byli přiděleni do civilní služby k doručovací a manipulační službě.

Město Dačice navštívil v červnu při projíždce města protektorátní ministr školství Emanuel Moravec. Své auto nechal zaparkované u staré radniční věže a prošel si město. Procházel se v uniformě vrchního velitele neblaze zvaného protektorátního kuratoria pro výchovu a mládež v Čechách a na Moravě. Od začátku září do 7. října museli zástupci města svádět boj o udržení učňovské školy v Dačicích a následné rozhodnutí zemské školní rady v Brna se škola zachovala. Ve škole se vyučovaly tři obory (kovodělný, dámské krejčovství a dřevodělný) a vyučování začalo ve čtvrtek 7. října 1943. V listopadu německé úřady zastavily českou kulturní činnost. Sokol byl rozpuštěn a nadále se nemohl vyvíjet. Členové spolku se snažili o udržení divadla, a proto dostal nový název Sbor hasičů Tyl, aby se mohl spolek dále vyvíjet.

V únoru 1944 se konal hromadný odjezd dvacetiletých občanů ročníku 1924 do Bavorska, konkrétně k Mnichovu na práce. Ze soudních okresů Dačice a Telče odcestovalo 140 mladých lidí. Přesněji z Dačic jich odjelo asi 30. V březnu se podle nařízení musela konat oslava v sále spořitelny oslava k 5. výročí vytvoření protektorátu Čechy a Morava. Účastnili se jí zástupci místního vedení osvětové služby, národní odborové zaměstnanecké skupiny, Pěvecko-divadelní spolek Tyl a okresní péče o mládež. V dubnu zavedli noční pohotovostní ochrannou službu kolem města. Služba se konala vždy od 18. do 5. hodiny ranní u telefonu a na radnici střídavě. Bytová péče rozhodla o rozšíření bytů v Dačicích. K projednání bytových záležitostí byla ustanovena zvláštní bytová komise, která se skládala ze tří členů.⁹⁶

Od srpna 1944 se začaly stupňovat nepřátelské nálety a letecké popluchy se signalizovaly denně. V Dačicích vysílal signál k leteckému poplachu zvon z farního kostela, případně troubení trubačů a také místním rozhlasem. V Dačicích nebyl přímo zaznamenán letecký nálet, ale v okolí obcí Nové Dvory a Brandlínem proběhli boje mezi německými stíhačkami a americkými letadly. V tomto roce rostl odboj a zakládaly se skupiny partyzánů, kteří měli svá střediska v hlubokých lesích v Šašovicích u Želetavy. Do této skupiny patřili

⁹⁶ Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond Archiv města, kronika města Dačic 1933-1945.

i partyzáni z Dačic a okolí a jejich vedoucí byl strojník Josef Augustin. Skupina měla za úkol škodit německé armádě a rušit spoje pro přepravu Němců.

V listopadu přijeli do Dačic od Jemnice maďarští uprchlíci z Banátu. Tito uprchlíci utekli ze svých domovů před blížící se Rudou armádou směrem na západ. Přivezli s sebou povozy, koně a zásoby potravin. Hovořili maďarsky, německy a někteří i srbochorvatsky. Byli umístěni v katolickém domě, u Vohryzků, koně u Grunfeldů, u Šabatků a maštalích u zámku. Podle příkazu Reichsauftragsverwaltungu, která sídlila v Telči, museli být provedena všechna předběžná opatření k ubytování uprchlíků. Uprchlíci, kteří přišli z Banátu⁹⁷, byli většinou zámožní lidé. Po nějakém čase odešli uprchlíci z Dačic do Německa hledat své příbuzné a práci. Někteří z nich zde strávili zimu a po skončení války se vrátili zpět do Banátu.

V domě č.p. 250 byla do po úpravě místností umístěna Hitlerova mládež, nejprve kluci do 12 let a pak děvčata a kluci. Tato mládež pochodovala po městě s dýkami a ve stejnokroji, zpívala německé písně a jejich chování bylo drzé. V domě se nacházel německý učitelský ústav pro dívky spolu s nimi šest profesorek. Na konci roku 1944 se tento ústav přemístěn na jiné místo a do domu byl nastěhován německý vojenský lazaret.

V únoru 1945 přijelo do Dačic vlakem několik transportů německých uprchlíků z Horního Slezska. Převážně to byly staré ženy, děti a muži invalidé, kteří si sebou přivezli jen to nejnnutnější. Mezitím, co Banátníci byli umístěni u Vohryzků, tak uprchlíci z Horního Slezska v katolickém domě, v měšťanské a obecní škole, tak i v soukromých bytech. Uprchlíků z této oblasti čítalo kolem 1 000 osob. Jejich kancelář umístili v továrně u Vohryzků. Zprávy jim byly předávány místním rozhlasem německy a bylo to poprvé, co v Dačicích se hlásilo německy, doposud to bylo pouze česky.

Němci začali v březnu stavět ve městech a na silnicích protitankové zábrany a zákopy. V Dačicích se začaly stavět také, ale už je nedostavěli. Dřevo na zábrany poskytl majitel velkostatku a klády pokácené ze stromů odvážely povozy z tohoto velkostatku.⁹⁸

⁹⁷ Banát je oblast nacházející se v jihovýchodní Evropě, rozkládající se na třech státech Rumunska, Srbska a Maďarska.

⁹⁸ Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond Archiv města, kronika města Dačic 1933-1945.

3.4. Odbojové skupiny v Dačicích

První skupina Obrana národa se vytvořila hned po obsazení Československa v první polovině března 1939. V jejím programu bylo české protinacistické vlastenectví a obnova Československa. Skupinu založili členové generality a vyšší důstojníci československé armády a skládala z bývalých vojáků z povolání a v záloze. Odbojovou skupinu vytvářeli jako armádu v podzemí, která vystoupí na konci války a zrealizovala by stanovené cíle vítězných mocností.

V Dačicích byl organizací skupiny pověřen major Josef Podseník z Brna, který na začátku dubna 1939 našel učitele a sokolského náčelníka a funkcionáře Adolfa Lišku a požádal ho o spolupráci v tajné záležitosti. Společně vyhledali důvěryhodnou osobu, vedoucího okresní organizace Národního souručenství a úředníka finanční správy, aby Národní souručenství bylo využito ke krytí odbojové organizace Obrana národa. Tato skupina měla být pro německé úřady pořádkovým sborem Národního souručenství.

Dačice byly napojeny na vojenskou odbojovou skupinu plukovníka Karla Bláhy v Jihlavě. Velitelem dačického praporu se stal major Jaroslav Hůrka. Skupina měla tři roty: Dačice-město, Dačice-východ a Dačice-západ. Čety byly rozestavěny na přirozené poloze obcí. V každé těchto obcí bylo vystavěno jedno družstvo a vše bylo připraveno k okamžitému svolání.⁹⁹

Druhá z partyzánských skupin, která měla své středisko v lesích u Šašovic, byla vedena partyzánem Augustinem Mrvkou. K členům této skupiny patřili odbojáři z Dačic, z Bílkova, Kostelního Vydří. V Dačicích byl hlavní vedoucí spojkou partyzán Josef Augustin. Za úkol dostali rušit spoje pro přepravu Němců. Tato skupina navázala kontakt s druhou ilegální skupinou, která se stala prvním podzemním národním výborem v Dačicích složenou z příslušníků komunistické strany. Mezi členy nechyběl starosta a ředitel nemocenské pojišťovny Josef Codr. Partyzáni se scházeli tajně na různých místech obzvláště v lesní restauraci nazvané Kolébka v Zahrádeckém lese vedle nádraží. Bezpečnost tajných jednání skupiny hlídaly spojky mladých kluků. Skupina si vypracovala síť spolehlivých osob, které podle potřeby zavolali jako obránce města. Skupina vlastnila několik střelných zbraní.

Třetí odbojová skupina se skládala z dříve vězňených od Němců, pronásledovaných a těch, které finančně podporovali perzekuované české rodiny. Vedoucím skupiny byl Josef Codr. Skupina vznikla na začátku dubna 1945, která zahájila spojení se skupinou příslušníků

⁹⁹ A. Liška, *Dačice*, s. 10.

z komunistické strany. Následně i s další skupinou partyzánů a zástupcem československé armády zahájila činnost v polovině dubna tajně jako oficiální národní výbor v Dačicích. Z počátku skupina čítala 16 členů a později se rozrostla na 24 a rozdělili si jednotlivé úkoly a podrobně pracovali na zajištění a odstranění Němců a kolaborantů z veřejného života, opatření německého majetku hlavně velkostatky. Od roku 1939 vznikla ilegální skupina sokolská propojena přes Dačice, Jemnici až do Třebíče. Současně s ní byla založena další skupina odboje, do níž se zapojili českoslovenští důstojníci dačické posádky, záložní důstojníci a civilní občané. Z těchto ilegálních skupin bylo mnoho občanů zatčeno a perzekuce se vztahovala i na místní obec židovskou. Po zatčení některých vedoucích organizátorů začalo být hnutí opatrnější, ale fungovalo dál. Odpor dávali najevo menšími sabotážemi, a hlavně vzájemnou finanční pomocí, především hospodářskou, ve styku venkova s městem. Velký odpor z řad obyvatelstva proti okupantům nepřestal ani v nastických věznicích, ve kterých se nacházelo 55 občanů z Dačic a ani za hranicemi v Německu, kam byli lidé posíláni totálně nasazení.¹⁰⁰

V dubnu nabývalo partyzánské hnutí na síle. Němci nařídili, aby se tabák vydával na měsíc dopředu, protože partyzáni přepadávali trafiky. Rudá armáda se přibližovala a Němci před ní utíkali směrem na západ. Uprchlíci ubytovaní v Dačicích byli odváženi do Kunžaku a Jindřichova Hradce. Válka v Evropě se schylovala ke konci. V květnu téhož roku přišla zpráva, že je Adolf Hitler mrtev a blížil se konec války.

V květnu vznikl v Dačicích Národní výbor jako orgán vůle lidu. Tento výbor vznikl z několika složek, které pracovaly nezávisle na sobě. Zvolený předseda výbor Josef Codr vystoupil před veřejnost v sobotu dne 5. května 1945. V podvečer téhož dne promluvil Josef Codr i jako předseda okresního národního výboru a okamžitě povolal místní policii k nástupu na radnici. Členové výboru se označili rudou páskou s trikolorou a ihned se ujali moci ve městě a občané města se museli zodpovídat za případné zbytečné prolévání krve. V Dačicích se začaly objevovat československé vlajky a prapory a Palackém náměstí se zaplnilo místními občany. Německé nápisy a označení úřadů byly odstraňovány.

V Dačicích se stále nacházela početná německá vojenská posádka. Národní výbor začal jednání s německým velitelem posádky, která sídlila v měšťanské škole a s velitelem lazaretu v budově okresního úřadu. (viz příloha č. 2) Dohoda zněla, že německá posádka zůstane v škole a odevzdá část zbraní. Navázali telefonické spojení i se sousedními městy. Národní výbor fungoval v Jemnici, Jindřichově Hradci, Třešti a Jihlavě. Národní výbor začal

¹⁰⁰ Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond Archiv města, kronika města Dačic 1933-1945.

shromažďovat všechny ukryté zbraně a pušky. Místní hlídky s bílými páskami obcházeli město a hlídaly vstup do města. Speciální hlídky se střídaly na dačické věži. Kontroly Národního výboru se odehrávaly v noci z 5. května na 6. května a pokračovaly toho dne do 12. hodin. Na radnici přijel okresní hejtman Němec Zielke z Telče.

Německý vojenský velitel přikázal navrácení zbraní a odvolání hlídek z řad českých občanů. Okresní hejtman Zielke vyhlásil rozhlasem německy v deseti bodech stanné právo v Dačicích. V jednom bodu stanného práva byl i noční zákaz vycházení v době mezi 20. a 6. hodinou ráno. Kdyby se někdo v této době nacházel venku, mohli ho zastřelit.¹⁰¹ Německý vojenský velitel vyslovil nesouhlas se stanným právem a bral to jako hejtmanův zásah do své moci. Po neshodách okresní hejtman odjel a německý velitel nechal ponechat stanné právo, ukončil činnost národního výboru a jejich předsedu Josefa Codra zatkl v jeho bytě. V pondělí dne 7. května německý vojenský velitel anulovat stanné právo, předsedu Josefa Codra propustil a celou posádku přesunul z města směrem na západ k Jindřichovu Hradci. Toho dne začaly probíhat přesuny nebo průjezdy Němců, nejvíce hlavně k večeru. Z budovy okresního úřadu se vystěhoval vojenský lazaret.

Národní výbor se opět ujal moci a rozhodl nebránit vojsku v ústupu, neboť nebyl dostatečně vyzbrojen a německá armáda byla v přesile. Ozbrojené složky se chopily služby a zajistily německý vojenský oddíl v nedaleké vsi v Kostelním Vydří a získat od nich střelné zbraně a pancéřové pěsti. V následujících dnech procházela městem ustupující německá armáda, která ustupovala před Rudou armádou. Národní výbor omezil hlídky jen na nejnnutnější a v místním rozhlase vyzvali obyvatelé Dačic, aby zůstali doma.

¹⁰¹ Miroslav Pelikán, *Vzpomínky na osvobození Dačic v roce 1945*, in: *Dačický vlastivědný sborník* 9, 2017, s. 5-34.

3.5. Osvobození

Dne 8. května zůstaly obchody zavřené spolu i domy na náměstí. Místní rozhlas ohlásil, že Německo kapitulovalo a objevilo se první sovětské letadlo, které zanechalo letáky s informacemi o pokynech kapitulace Němců. Přes Dačice projelo množství německé vojenské techniky a vojska, které město nikdy nezažilo. Náměstí v Dačicích se začalo plnit vojáky wehrmachtu. Zanechali zde své nádoby, vysílačky a další vojenské věci. Na druhém konci náměstí prchající Němci házeli dělobuchy, zapalovali rudé dýmovnice a stříleli do vzduchu barevné světelné rakety. Útěky Němců pokračovaly i přes noc. Ten samý den poslední zbylí Němci z vojenského lazaretu utíkali směrem na Jindřichův Hradec před blížící se Rudou armádou.¹⁰² Poslední zbytky německé armády projely Dačicemi dne 9. května okolo 7. hodiny ráno. Národní výbor byl stále ve spojení hlavně s Jihlavou a městy na východě. Z Jemnice se do Dačic dostávaly zprávy o postupu Rudé armády a její pohyb hlásili v rozhlase místním občanům. Ve středu dne 9. května v 8. hodin a 45 minut vjely tanky Rudé armády do Dačic a město bylo osvobozeno. Národní výbor prostřednictvím svého předsedy Josefa Codra přivítal ruského generála Povědkina v Dačicích. Vojsko Rudé armády bylo ubytováno v měšťanské škole. Další jednotky Rudé armády pokračovaly s pronásledováním německé armády směrem na sever k Telči a dál na západ až do Jindřichova Hradce. Národní výbor ještě téhož dne zatkl všechny Němce bydlící ve městě, kteří byli posláni do věznice okresního soudu a do sokolovny.¹⁰³ Němci zanechali v Dačicích ohromné množství zbraní, materiálu, střeliva a dokonce tanky, pásová vozidla, děla a automobily.¹⁰⁴

¹⁰² A. Liška, *Dačice*, s. 4.

¹⁰³ Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond Archiv města, kronika města Dačic 1933-1945.

¹⁰⁴ M. Pelikán, *Vzpomínky*, s. 5-34.

4. Vývoj židovského obyvatelstva v Dačicích

K regionu jihozápadní Moravy patřil bývalý politický okres Dačice se soudními okresy v Dačicích a Slavonicích, kde je zaznamenán příliv židovského obyvatelstva v 17. století. Nadprůměrná migrační vlna byla způsobena zejména v roce 1670 z rozhodnutí císaře Leopolda I., který vyhnal Židy z Vídně a Dolních Rakous. Od 70. let 17. století existovalo v tomto cípu Moravy šest židovských obcí Bolíkov (dnes Dolní Bolíkov), Hobzí (dnes Staré Hobzí), Markvarec, v Olšanech, v Písečném a v Polici, která patřila k dačickému panství.¹⁰⁵ Podle přísně stanovených zákonů a nařízení se Židé nesměli usazovat ve městech, což znamenalo, že Dačice a Slavonice touto migrační vlnou zasaženy nebyly.¹⁰⁶

Změny započaly s nástupem Josefa II. na trůn a jeho osvícené reformy. V roce 1782 vydal Josef II. toleranční patent, kterým zrovnoprávnil judaismus s ostatními konfesemi. Rovnoprávnost Židů s ostatním obyvatelstvem v monarchii byla uznána první rakouskou ústavou z revolučního roku 1848. O rok později bylo Židům povoleno svobodné uzavírání sňatků a právní rovnost s křesťanským obyvatelstvem.¹⁰⁷ Rozmach jihozápadní Moravy v letech 1848 až 1948 byl spjat s nově vytvořeným politickým okresem Dačice.

Zrovnoprávnění židovského obyvatelstva způsobilo velký přísun Židů do měst. Do Slavonic se stěhovali Židé z Písečného a Bolíkova, kteří zde začali podnikat. V Dačicích se usadili Židé z Markvarce a Bolíkova. Židé podnikali hlavně jako obchodníci a hostinští. V roce 1871 vznikla židovská škola s 12 žáky a tentýž rok židovská modlitebna.¹⁰⁸ Konec 19. století přinesl rozvoj malých průmyslových podniků, hlavně ve Slavonicích v důsledku spojení s Vídní. Hlavní roli zde sehrála levná pracovní síla v tomu regionu. Zrovnoprávnění Židů přineslo možnost asimilace, který postupem času zeslabovala, a to i těchto městech a historická ojedinelost se vytratila.¹⁰⁹

Vznik dačického politického okresu se stal významným mezníkem. S proměnami správního uspořádání také souvisely změny židovského etnika.¹¹⁰ V druhé polovině 19. století došlo k přesnějšímu národnostnímu členění v okrese. V Dačicích zůstala česká většina, ale Slavonice zůstaly čistě německým městem. Součástí tohoto okresu kromě české

¹⁰⁵ Bohumír Smutný, *Židovské obce na jihozápadní Moravě a jejich obraz v pramenech Moravského zemského archivu v Brně*, in: *Židé a Morava*, Kroměříž 1995 s. 14.

¹⁰⁶ Michal Stehlík, *Židé na jihozápadní Moravě v letech 1848 až 1948. Od zrovnoprávnění k zániku*, in: *Vlastivědný věstník moravský*, r. LI, č. 2, Brno 1999, s. 125.

¹⁰⁷ Bohumír Smutný, *Židovské obce*, s. 18.

¹⁰⁸ Michal Stehlík, *Židé*, s. 130.

¹⁰⁹ Michal Stehlík, *Židé na Dačicku a Slavonicu (1670-1948)*, Dačice 2002, s. 7.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 12.

Telče a Jemnice, která tvořila jedno z dalších německých center. Postupem času přebrali Češi vedení města a ke konečnému převzetí města Čechy došlo v Jemnici později než v Dačicích a Telči. Vymanění soudního okresu Jemnice z dačického okresu došlo až na konci 19. století, a tak se vytvořil soudní okres Slavonice. Dačice se pokoušely o odchod ze soudního okresu Slavonice, ale to trvalo až do roku 1938. Slavonice se chtěli v roce 1918 připojit k Rakousku, protože byly převážně německé. S první světovou válkou přišla vlna uprchlíků, mezi nimiž bylo velké množství židovského obyvatelstva. Na konci roku 1914 se v tomto regionu objevovaly skupiny haličských židovských uprchlíků, kteří šli do měst Dačic a Slavonic. Kvůli špatným hygienickým návykům těchto uprchlíků začali obyvatelé těchto měst smýšlet protižidovsky.

Vznikem Československé republiky v roce 1918 došlo k nové migrační vlně převážně do velkých měst, a to jen posílilo oslabení zdejších židovských etnik. Z malých měst odcházejí Židé do velkých středisek republiky. Ve větších městech měli lepší hospodářské a sociální podmínky. Došlo tak k dalšímu oslabení této komunity. V letech 1918–1938 v éře první republiky, zesílil proces asimilace a vytvářelo se vlastní židovské národní cítění. V roce 1930 se v Dačicích hlásilo k židovskému náboženství 37 občanů, z nichž 11 přímo k židovské národnosti.

V první republice byla v rámci územní reformy v roce 1928 nahrazena Okresní správa politická Okresním úřadem. Město Telč se ozvalo s žádostí o přenesení centra okresu z Dačic do Telče. Dačice musely vyvinout obrovské úsilí, aby zachovaly okres, neboť v době hospodářské krize vybudovaly novou budovu pro Okresní úřad. Nově postavenou budovu otevřeli dačičtí úředníci v prosinci 1932. Hospodářská krize, která mimo jiné postila i jihozápadní Moravu, znamenala odstranění průmyslové výroby ve městech regionu. Toto se týkalo i firem židovských podnikatelů v Dačicích. Došlo k vyostření českého vztahu k německým obyvatelům, a to i k německy mluvícím Židům. K dalším změnám jak správním, tak politickým souviselo s roky 1938/1939 a následnou okupací Československa. Tyto změny přišly záhy po Mnichovské dohodě z 30. září 1938, kdy hned v prvních říjnových dnech došlo k obsazení celého soudního okresu Slavonice a Dačice se tak staly městem na státní hranici. V březnu roku 1939 následovalo obsazení zbylých částí československého pohraničí.¹¹¹

¹¹¹ M. Stehlík, *Židé*, s. 14.

V nacistickém programu bylo „upevnění německví v Českomoravském prostoru“ a řešení židovské otázky. Po příchodu Reinharda Heydricha¹¹² do Prahy v září 1941 skončily opatření a různé zákazy, podle nichž Židé nesměli např. chodit do parku, kupovat noviny, jezdit autobusem, navštěvovat muzea, divadla, restaurace a čítárny. Podle připravených jmenných seznamů se nejprve začalo s arizací, zabavování židovského majetku a jeho převedení do nacistických rukou.¹¹³ Definitivní konec židovské komunity v Dačicích přinesla druhá světová válka a následné „konečné řešení“ židovské otázky. Židé, kteří žili v Dačicích odešli v květnu 1942 nejdříve do Třebíče, posléze 18. a 22. května 1942 transporty Av a Aw z Třebíče do Terezína. Následně vedly jejich cesty východními transporty do Lublinu, Osvětimi, Majdanku a Izbice. Z 33 transportovaných dačických Židů se domů nevrátilo 30, což prakticky znamenalo zánik židovské komunity v Dačicích. Poslední zmínka o dačických Židů je několik náhrobků se jmény na židovských hřbitovech v nedalekých obcích Markvarci a Jemnici.¹¹⁴

¹¹² Reinhard Heydrich byl SS-Obergruppenführer a generál policie, šéf Hlavního úřadu říšské bezpečnosti a Bezpečnostní služby, v letech 1941–1942 zastupující říšský protektor Protektorátu Čechy a Morava.

¹¹³ A. Liška, *Dačice*, s. 20.

¹¹⁴ Michal Stehlík, *Zapomenuté dějiny. Dačice ve 20. století, Doplnkový studijní text pro Gymnázium v Dačicích*, Dačice 2000, s. 12.

4.1. Významné židovské rodiny v Dačicích

Jednou z prvních významných židovských rodin byla rodina Freundova, která se odstěhovala z Markvarce do Dačic.¹¹⁵ David Freund si v Dačicích otevřel obchod se smíšeným zbožím na Havlíčkově náměstí č.p. 99/I. Jeho syn Alfréd si v roce 1922 zřídil sklad s kůží a dál podnikal jako obchodník. Další rodina, která přišla z nedalekého Markvarce, byla poměrně větší rodina Stukartova, která převzala z dačických židovských rodin vůdčí postavení. Max Stukart byl velmi činným hned po svém příchodu do Dačic a ukázal, že je obchodnický nadaný. Po nastěhování rodiny do Dačic koupil budovu bývalého dačického cukrovaru v č.p. 3 investice do budovy se mu vrátila okamžitě, protože prodal vnitřní vybavení. (viz příloha č. 3) V jedné části budovy vyhradil pro hostinské účely, v další části vybudoval jeho syn Wilhelm tkalcovství na bavlněné zboží a firmu nazval Max Stukart a syn. V tkalcovské továrně zaměstnávala na 80 zaměstnanců i z okolních vesnic. K této budově přibýlo ještě jedno patro, ve kterém nechali vybudovat kulturní sál, ve kterém se pořádali společenské akce např. koncerty a přednášky. Bratr Maxe Stukarta, Emanuel Stukart v Dačicích podnikal a v roce 1902 otevřel továrnu na výrobu sodové vody. Po něm převzal podnikání jeho syn Arnold. Nástupcem Maxe Stukarta se stal jeho mladší syn Otto, jeho starší syn Moritz začal úspěšně pracovat ve Vídni jako policejní úředník, jeho kariéra skončila poměrně brzy, neboť v pouhých 38 letech zemřel.

K dalším významným židovským rodinám v Dačicích patřila rodina Schulzova, která přišla taktéž z Markvarce.¹¹⁶ Vlastnili firmu Heřman Schulz a syn, ve které provozovali sklad a velkoobchod s uhlím na Palackého náměstí č.p. 56/I před první světovou válkou. Po svém otci Heřmanu Schulzovi, který založil firmu obchod převzal Karel Schulz, a dalším nástupce této firmy se měl stát jeho syn Heřman.¹¹⁷ Poslední rodinou, která přišla do Dačic z Markvarce, byla rodina Vojtěcha Jelínka, která bydlela na Havlíčkově náměstí č.p. 103/I. Rodina Jelínkova se zabývala prodejem a sběrem kůží. Z rozvětvené rodiny zůstal v Dačicích pouze Emanuel Jelínek s jeho ženou Josefou. Emanuelovi bratři Šimon a Bernard odešli po roce 1918 do Prahy, kde jako jejich bratr začali podnikat s kůžemi.¹¹⁸

Další rodina, která přišla do Dačic, byla rodina Jelínkova z Olšan a stala se z ní nejúspěšnější podnikatelská rodina ve městě. Nejvýznamnější postavou byl Otto Jelínek,

¹¹⁵ Rudolf Hruschka, *Geschichte der Juden in Markwardetz, in: Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*, Brno 1929, s. 330.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 330.

¹¹⁷ SokA Jindřichův Hradec, fond Město Dačice, karton 315 (Obchodní a živnostenské knihy).

¹¹⁸ SokA Jindřichův Hradec, fond Město Dačice, karton 315 (Obchodní a živnostenské knihy).

jeho otec Samuel Jelínek. Bydleli v domě č.p. 91/I a na začátku dvacátých let založil Otto Jelínek obchod s dobyt看em, jatka a velkouzenářství. Dne 28. března 1925 se zúčastnil Otto Jelínek komisionálního jednání o schválení provozovny.¹¹⁹ Dále vlastnil ještě statek a polnosti. Ve třicátých letech dvacátého století zřídil obchod se smíšeným zbožím. Z Brtnice u Jihlavy přišla do Dačic rodina Grünfeldova. Isidor Grünfeld založil hostinskou a výčepní živnost a zabýval se výrobou lihovin od roku 1866. (viz příloha č. 4) V hostinské živnosti pokračoval jeho syn Hugo Grünfeld, který dne 31. ledna 1928 žádal o povolení provozování hostinské činnosti v Dělnickém domě.¹²⁰ Hugo provozoval hostinec na Palackého náměstí a dále se zabýval prodejem obilí. Podnikal výrobou lihovin, které dodával do hostinců v okolních vesnicích např. do Bílkova, Dolních Němčic a Volfřova. Byl společensky aktivní, protože zastával funkci v zastupitelstvu města po obecních volbách v roce 1923 a 1927.

Největšími podnikateli v Dačicích se stali bratři Richard a Max Vohryzkovi, kteří do Dačic přišli po první světové válce z Jindřichova Hradce. Bydleli v domě č.p. 81/I na Palackého náměstí a v roce 1919 založili továrnu na ruční pletací stroje v Antonínské ulici č.p. 55/B. Bratři Vohryzkové plánovali rozšířit jejich továrnu o přístavbu na jaře roku 1921.¹²¹ V ten samý rok udělali z jejich společnosti akciovou s kapitálem 420.000 Kč. V roce 1926 vložili do firmy parní stroj (nejprve bez povolení), živnostensko-právní správa jim povolila provoz parního stroje s podmínkou, že kotel musí být do 1. května 1927 v účelné výšce řádně zakotven.¹²² V podnikání se jim dařilo poměrně dobře, ale velká hospodářská krize je hodně poznamenala. V roce 1930 zaměstnávali na 66 dělníků a na konci tohoto roku došlo k zastavení výroby. Celý region Dačic nikdy nebyl průmyslovou oblastí, ale krize na začátku třicátých let zničila zbytky textilního průmyslu, který jako jediný v kraji se dokázal udržet a rozvíjet. Do vypuknutí druhé světové války se firma bratří Vohryzků držela jen stěží. Rodina Guttmanova přišla do Dačic také jako rodina Vohryzkova až po první světové válce. Josef Guttman si založil v domě č.p. 68/I obchod s textilem a patřil k jedněm z úspěšnějších židovských podnikatelů.

Další dvě židovské rodiny, Glaserova a Zimmerova, přišly do Dačic z nedalekých Slavonic, kde se po zrovnoprávnění Židů rozvinula velmi silná a hospodářsky úspěšná židovská komunita. Vystudovaný právník Mořic Glaser patřil k zajímavé postavě mezi

¹¹⁹ SokA Jindřichův Hradec, fond AM Dačice, karton 315, fol. 443.

¹²⁰ SokA Jindřichův Hradec, fond AM Dačice, karton 295, fol. 518.

¹²¹ SokA Jindřichův Hradec, fond AM Dačice, karton 295, fol. 255.

¹²² SokA Jindřichův Hradec, fond AM Dačice, karton 315, fol. 493.

dačickými Židy. Před první světovou válkou se oženil se ženou, která vyznávala katolické náboženství a on sám zůstal židovského vyznání. V roce 1916 vstoupil do armády a sloužil v Uhrách, po skončení první světové války se vrátil do Dačic a založil si zde advokátní kancelář. Byl také členem Čechožidů. Zikmund Zimmer, pocházel z rodiny menšího obchodníka a nebyl významnou postavou. Nejdříve začal pracovat jako obchodní cestující a následně ve 20. letech si v domě č.p. 59/I obchod se smíšeným zbožím.

Dačičtí Židé byli poměrně úspěšní, pokud provozovali hostinství nebo se věnovali obchodu, zatímco v textilním průmyslu, jak bratři Vohryzkové nebo Stukartovi tolik úspěšní nebyli. V roce 1888 vznikl v Dačicích Jubilejní fond císaře Františka Josefa I. pro chudé a osiřelé.¹²³ V zakládající listině tohoto fondu najdeme jména David Freund, Isidor Grünfeld, Heřman Schulz a Max Stukart. Z politického hlediska byl vůdčí postavou Hugo Grünfeld, člen zastupitelstva města. Polické aktivity dačických Židů spoléhali na volby „Spojených židovských stran“. Ve volbách konaných v roce 1920 získala tato strana 22 hlasů a ve volbách v roce 1925 stejný počet hlasů. V parlamentních volbách v roce 1929 kandidovaly „Spojené židovské strany“ spolu se stranami polskými přinesl pokles hlasů z 22 na pouhých šest.¹²⁴

Dačice byly před první světovou válkou střediskem hned několika kultur. Převládaly zde kultury česká, resp. moravská většina, hodně silná byla německá tedy rakouská menšina a jako poslední židovská menšina. Po roce 1918 došlo k oslabení německé menšiny, ale až do roku 1939 zde zůstaly všechny tři. Většina Židů žijících v Dačicích se hlásila k německé národnosti, ale nechybělo tady „národní židovské povědomí“. Z 37 osob, které se hlásili k židovskému náboženství, se přihlásilo jedenáct k židovské národnosti. Dačičtí Židé, které se hlásili k německé, nikdy nevyvolávalo národnostní rozepře. V polovině dvacátých let 20. století se na pár obchodech objevily německé nápisy, což vyvolalo třenicí ze strany českého obyvatelstva, nutno podotknout, že mezi obchodníky nebyl žádný židovský podnikatel.

První republika znamenala období svobody a demokracie, která umožnila nerovnoprávnému obyvatelstvu rozvíjet obchodování a podnikání. Konec třicátých let 20. století přinesl pohromu pro toto obyvatelstvo. Nacistický režim, který vládl v Německu od roku 1933, se v roce 1938 nebezpečně přiblížil k zatím svobodné Československé republice. Po zabrání Rakouska na začátku roku 1938 se dostal politický okres Dačice do blízkosti nacistického režimu. Po podepsání Mnichovské dohody a zabrání pohraničních území

¹²³ Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond archiv města, kronika města Dačic 1888-1932.

¹²⁴ Josef Bartoš, *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*, svazek 12, s. 206.

Československa Německé říši se Dačice staly pohraničním městem. Z dačického okresu byl plně obsazen soudní okres Slavonice, přičemž se židovské obyvatelstvo žijící zde dostalo pod německou správu. Taktéž to bylo i v Písečném nad Dyjí a Dolním Bolíkově. Město Dačice se tak stalo první přestupnou stanicí pro uprchlíky z těchto území, a to včetně židovského obyvatelstva, kteří hledali azyl u svých příbuzných.¹²⁵

Patnáctý březen špatný pád 1939 přinesl konec Československa, ze kterého se stal protektorát a znamenalo to hrozbu jak pro židovské obyvatelstvo, tak i pro ostatní obyvatele. Heřman Schulz se tomuto nebezpečí vyhnul, protože ještě před obsazením pohraničí odešel do Velké Británie. Takové štěstí už ale neměli ani jeho rodiče a ani další dačičtí Židé. Město Dačice leželo na hranici protektorátu a byly obsazeny německou armádou v šest hodin ráno dne 15. března 1939. V měšťanské škole v Dačicích byla vybudována německá posádka a židovských domech se začaly objevovat nápisy, které měly ukázat, kdo ty domy vlastní. Centrum okresu se přesunul do Telče, ze které přicházela nařízení, která se týkala židovského obyvatelstva.

Přicházely drobné zákazy, příkazy rovnoprávnosti a lidské důstojnosti. Jednalo se o nesmyslné zákazy, které vydávala Okresní politická správa v Telči. Tato správa vydala dne 13. února 1941 nařízení, že Židé mohli chodit nakupovat mezi 15 a 17 hodinou, 11. dubna zakázali výrobu macesů a v září téhož roku povolila Okresní polická správa v Telči, aby se Židům zvýšilo nájemné.

Okupace postupně zlikvidovala židovské podnikatelské aktivity. Rok 1941 znamenal úplné zastavení jejich podnikatelské činnosti. Skončilo trápení bratří Vohryzků, kteří v posledních letech živořili. Jeden z bratří, konkrétně Max Vohryzek, zastupoval dačické Židy. Jako první se stal obětí nacistického režimu. V roce 1941 byl zatčen gestapem a zemřel dne 14. července 1942 v Osvětimi. Tato událost se stala pouze předehrou konce dačických Židů. Dne 19. září 1941 od tohoto dne bylo Židům nařízeno, že všichni musí nosit žlutou šesticípou hvězdu.¹²⁶ Nesměli se stýkat s ostatními, nesměli do kina, restaurací a do obchodu pouze v omezeném čase.¹²⁷ Dne 16. února 1942 přijelo do Dačic třicet rodin jihlavských Židů v nákladních vozech, aby vykonávali veřejné práce.

V květnu probíhali plány na „konečné řešení“ i pro dačické Židy. Prvních pět dačických Židů nastoupilo dne 18. května 1942 do transportu Av Třebíč – Terezín. Ze

¹²⁵ M. Stehlík, *Židovská komunita*, s. 7.

¹²⁶ Žlutou šesticípou hvězdu museli nosit všichni Židé v protektorátu na veřejnosti s nápisem Jude našité na oblečení, což znamenalo zostuzení režimem.

¹²⁷ Muzeum Dačice, Pomocná evidence, Zápisky Jana Brothánka, rok 1941, s. 13.

jmenovaných Otto Jelínek, Růžena Jelínková, Josef Jelínek, Otto Stukart a Herbert Glaser. Společně pak všichni nastoupili 25. května 1942 do transportu Az Terezín – Lublin. Tento den je brán jako jejich poslední, jako den smrti. Dne 19. května 1942 odcestovalo 25 dačických Židů do Třebíče, kde o tři dny později nastoupili do transportu Aw Třebíč – Terezín. Jejich odjezd znamenal smutnou dohru, kdy 20. května 1942 kdy jejich domy Němci vykradli. Z Terezína jich sedmnáct nastoupilo 25. května 1942 do transportu Az Terezín – Lublin. Nikdo z nich se již bohužel domů nevrátil. Ještě v Terezíně zemřela dne 26. června 1942 zesláblá Jindřiška Freundová. Rodina Grünfeldova nastoupila 19. října 1942 do transportu Bw Terezín – Treblinka, následovaly je další dvě rodiny Vohryzkova a Stukartova, které nastoupily dne 18. prosince 1943 do transportu Ds Terezín – Osvětim. Z těchto rodin se též nikdo bohužel nevrátil.¹²⁸

Z dačických Židů přežily pouze dvě sestry Olga a Marta Zimmerovy. Nejprve byly transportovány do Terezína, Martu transportovali do polského Zamosce, odkud s pomocí polského občana podařilo utéct. Do konce války žila v Německu jako manželka tohoto Poláka. Po válce se vrátila a žila v Praze. Její sestra Olga Zimmerová šla z Terezína v roce 1943 nejprve do Osvětimi, následně do Bergen – Belsenu, kde se dočkala osvobození.

Marta Zimmerová zanechala dopis, kde se vyjádřila o hrůzách holocaustu takto: *„ohledně událostí za okupace budu stručná, protože bych jinak popsala moc papíru. Z mých příbuzných se vrátila jenom moje sestra, která byla rok v Terezíně, potom v Polsku v Osvětimi, a nakonec v Belsen – Bergenu. Otec našťástí/bohužel to tak musím říct zemřel v roce 1939 ještě doma. O matce nevím nic, asi zahynula v květnu 1942 v Polsku. Z transportu, kterým jsem jela já, se, pokud vím, vrátil jeden člověk mimo mne.*

Byla jsem 2 dny v Terezíně, od roku 1942 v Polsku/Zamosc/, odkud se mi podařilo za pomoci jednoho Poláka utéci. Byl to takový malý zázrak. Žila jsem pak v Německu / pod svícem je největší tma / jako Polka, jako manželka toho Poláka, který byl celou tu dobu se mnou, ještě i v Praze. Zemřel v roce 1963. Do Prahy jsem se vrátila 14. května 1945. Tak to by bylo v kostce všechno. Jsem zde vlastně omylem.“¹²⁹

Další dva dačičtí Židé, JUDr. Mořic Glaser a Jan Spitzkopf, kteří žili ve smíšených manželstvích, nebyli transportováni do koncentračních táborů. Jana Spitzkopfa nasadili na práce v Německu, právník Glaser po celou dobu protektorátu žil v Dačicích, až na konci války roku 1944 se v jeho životě objevily změny. V roce 1942 byl transportován do

¹²⁸ Terezínská pamětní kniha, 1. díl, s. 580, 586.

¹²⁹ A. Liška, *Dačice*, s. 20-21.

koncentračního tábora jeho syn Herbert, jeho již vdané dcery Eliška Karásková a Herta Mikešová, spolu s jeho manželkou Leopoldou byly transportu do koncentračního tábora ušetřeny. Dne 1. října 1944 byl v Praze v táboře Hagibor na Žižkově odvezen i JUDr. Mořic Glaser, odkud byl transportován dne 23. února 1945 do Terezína, kde se nakonec dočkal osvobození.

I přes to, že někteří dačičtí Židé přežili hrůzy holocaustu, byla celá židovská kultura v Dačicích, a to i v celém regionu jihozápadní Moravy zcela zničena. Historie židovského etnika, která trvala necelých sto let, byla v Dačicích zasažena válkou a totální likvidací. Někteří dačičtí židovští obchodníci se zapojovali do veřejného života ve městě, měli velmi dobré společenské postavení a stali se váženými občany. Stali se přirozenou součástí tohoto regionu. Několik náhrobků na židovských hřbitovech v Jemnici a Markvarci připomíná židovskou kulturu.¹³⁰

¹³⁰ M. Stehlík, *Židovská*, s. 10.

5. Korespondence Zuzany Rösslerové Ottu Guttmannovi

Při rekonstrukci střechy v Dačicích domu č. 68 v Göthově ulici našli tesaři za trámem menší svazek dopisů syna někdejšího židovského majitele tohoto objektu Josefa Guttmanna Ottu. (viz příloha č. 6) Jednalo se o přípis Zemského úřadu v Brně z 29. července 1938, kterým nevyhověl jeho odvolání proti pokutě 300 korun, udělené Okresním úřadem v Dačicích za řízení motocyklu bez řidičského oprávnění, legitimaci Městské veřejné knihovny v Dačicích pro léta 1940–1941 a posléze o svazek 23 dopisů, které Ottu Guttmannovi mezi 8. dubnem.1941 a 6. dubnem 1942 napsala Zuzana Rösslerová z Brna. Šlo pouze o její dopisy, ty, které poslal Otta, bohužel dochované nejsou.¹³¹

Rodina Guttmannova se do Dačic přestěhovala z Českého Rudolce v roce 1927. Rodina složená z otce Josefa Guttmanna, narozeného 25. ledna 1876, matky Kláry narozené 28. února 1889 a jejich děti Greta narozená 4. ledna 1920 a Ottu narozeného 23. května 1924. Dne 29. dubna roku 1927 koupili manželé Guttmannovi od Josefa Pospíchala rodinný dům a obchod s textilním a galanterním zbožím v Krajířově (dnes Göthově) ulici číslo popisné 68. O tři roky později zvýšili dům o jedno patro, ve kterém bydleli a vedli svůj obchod až do 22. května 1942, kdy byli zařazeni do transportu do Terezína. Dne 25. května 1942 byli převezeni do Lublinu a ten den se pokládá za datum jejich smrti o Ottovi víme, že zemřel až 26. září 1942 v Majdanku.

Guttmannův majetek byl z rozhodnutí německého úřadu Zentralstelle für jüdische Auswanderung převedena na Auswanderungsfond für Böhmen und Mähren a až 24. září 1948 opět zaknihována na jméno Josef a Klára Guttmannovi. O nemovitost se přihlásily dvě Guttmannovi vzdálené příbuzné Erika Weihsová a Gisela Březinová, které ji 21. ledna 1950 prodaly Václavu a Blaženě Krejcarovým a Bohumíru a Anežce Derganzovým.

Otta Guttmann mezi léty 1936–1939 absolvoval čtyři třídy Státního reálného gymnázia v Telči. Podle dopisů Zuzany Rösslerové, pracoval do 3. července 1941 jako praktikant v elektrozávodě pana Weisse Leimerově ulici číslo 6 (dnes V Kolkovně) v Praze 1, a ten samý rok dne 23. července se vrátil zpět do Dačic. Na začátku dubna roku 1941 v Praze podal pod značkou inzerát na seznámení do Židovských listů a na inzerát reagovala sedmnáctiletá Zuzana Rösslerová z Brna.

¹³¹ Jan Bystřický – Jaroslav Klenovský, *Dopisy Zuzany Rösslerové z Brna Ottu Guttmannovi*, in: *Dačický vlastivědný sborník*, Dačice 2005, s. 205–224.

Dědeček Zuzany Rösslerové Leopold narozený roku 1856, přišel na Moravu z Elpöteny v Uhrách, kde se roku 1876 oženil s Emilií Winterovou z Nedvědic. Zuzaniny prarodiče zemřeli krátce po sobě roku 1909 v Brně a bydleli na Dornychu číslo 40-42. Zuzanin otec Julius, narozený 10. června 1880, dělal prokuristu v pojišťovně. Roku 1914 se oženil s Kateřinou Tinterovou, narozenou 23. března 1893 v Brně. Rodina Rösslerová bydlela nejprve na Offermannově ulici (dnes Vlhké) číslo 47, až se mezi léty 1933–1934 přestěhovali do nově postaveného vlastního dvoupatrového domu na Tišnovské ulici číslo 108. Zuzanin otec zemřel roku 1938 a jeho žena bydlela i se svými dvěma dcerami, Emilií narozenou 14. dubna 1915 a Zuzanou narozenou 13. září 1924, matkou a sestrou. Rodina obývala pět pokojů a šestý pronajímala studentům nebo jiným zájemcům.¹³²

Zuzana měla absolvované čtyři třídy reálného gymnázia a školu pro ženská povolání. Přivydělávala si doučováním němčiny pro studenty. V prvních dopisech, co napsala uvádí, že se Židé budou muset co nejdříve vystěhovat, což se stalo mezi 6. a 13. květnem 1941. Dům rodiny Rösslerové zabral Treuhander (nucený správce) brněnský Němec Franz Schuller a v říjnu téhož roku si ho převzal Auswanderungsfond für Böhmen und Mähren a celá rodina se musela přestěhovat do menšího bytu, který ležel v Desátkové ulici číslo 6 (dnes Železniční) v blízkosti Rosického nádraží. Dům, kam se rodina musela přestěhovat, vlastnili před válkou židovští majitelé Alexander a Anna Schlesingerovi. Zuzana Rösslerová naznačuje v dopise proč se rodina musela vystěhovat, protože dům ležel v německé čtvrti. Z dopisu: „*Pokud se týče mých odpovědí, piši je hned po obdržení Vašeho dopisu. Přicházím však jen jednou týdně do města, a to v úterý. O kursy se budu zajímat. Strýček je Ing. a vyučuje teoreticky. My jsme pronajímali pokoj studentům, ale teď je to tak nejisté, že třeba budeme rádi, když dostaneme někde pokoj pro sebe. Máme totiž vlastní dům Černých polích, a to je čistě německá čtvrť. Fotku Vám pošlu, až budu mít, to znamená až mě pán, který u nás bydlí, vyfotí, doufám, že to bude brzo. V zásobě nemám bohužel žádnou, poslední jsem spotřebovala při pořizování občanské legitimace. Mám také hnědé vlasy a modré oči. V neděli*“¹³³ Z dopisu je patrné, jak byli Židé v Brně postupně omezováni a stále více se stahovala mračna, takže je pochopitelné, že někteří z nich viděli jakési vysvobození v nastávajících transportech. Jen mnozí z nich tušili, o jaké vysvobození se bude jednat. Z korespondence: „*Smíme se koupat v řece, veslovat atd. Velké Brno sice nesmíme opustit,*

¹³² J. Bystřický – J. Klenovský, *Dopisy*, s. 205–224.

¹³³ Dopis č. 5.

ale do lesů v nejbližším okolí města smíme jít. Do větších parků také nesmíš. V elektrice smí Židé jezdit na přední plošině posledního vozu.“¹³⁴

Otto Guttman v dopisech, které nemáme k dispozici vypravoval o situaci Židů v Praze a v Dačicích. V Dačicích žilo převážně české obyvatelstvo, až na nějaké výjimky nevyvíjeli žádný hon na Židy a zřejmě se jim žilo lépe než v Brně. V korespondenci Zuzany Rösslerové najdeme určité rozdíly. Z dopisu: „*Závidím Ti, že se můžeš vzdálit z města, já ještě nikdy nebyla v létě v Brně a moc se mi stýská po venkově.*“¹³⁵

Z dalšího dopisu: „*Že mi přeješ vše nejlepší, je moc hezké, ale bohužel je to jen přání. Co říkáš té novince. Myslím náš odznak, židovskou hvězdu. Jsem hrozně nešťastná.*“¹³⁶ V dopisech je jasné, jak velmi silně doléhal tlak na židovské obyvatelstvo, obzvláště na mladou generaci, která si chtěla užívat radosti života. Ze Zuzanina dopisu: „*Ale nejvíce se trápím, když vidím, jak se jiní baví a já nesmím být veselá, nesmím být mladá, nesmím se pobavit a potom si stále myslím, proč je to všechno, proč jsou lidé tak malicherní, a to je to věčné proč, na které neobdržím nikdy odpověď*“¹³⁷ Zuzana užívá stále důvěrnější tón, který dokazuje vzájemný citový vztah.

Je smutné, že tento vztah byl pouze na dálku a oběma mladým lidem nebylo souzeno, aby se potkali tváří v tvář. Zuzana Rösslerová společně se svou matkou Kateřinou odcestovala transportem 6. dubna 1942 do Terezína, kde byla odtud deportována dne 18. dubna do vyhlazovacího tábora Rejowiec, kde pravděpodobně zemřela. Z jejího dopisu: „*Piši Ti v posledním okamžiku, ale doufám, že Tě tento dopis zastihne. Jedu do Terezína a nevím, kdy Ti budu moci zase napsat. Moje nová adresa je Zuzana Rösslerová, transport Ai 835. Doufám, že jak dojedu, tak hned od Tebe dostanu zprávu.*“¹³⁸ Nikdo z nich bohužel nepřežil. Zuzanina starší sestra se stihla ještě před deportací vdát a spolu se svým manželem Rudolfem Eisnerem odešla dne 27. května 1942. Manželé Eisnerovi byli z Terezína transportováni 1. října 1944 do Osvětimi, kde Emilie ihned zemřela v plynové komoře. Její manžel Rudolf Eisner zemřel 22. února 1944 v koncentračním táboře Dachau. V Brně na židovském hřbitově nalezneme ve 20. skupině, ve třetí řadě, kde se nachází hrob číslo 17, na kterém je vytesán nápis „Rodina Rösslerova“. Odpočívají tu prarodiče Leopold a Emilie a otec Julius Rössler. Na náhrobním kameni je napsáno „In memoriam Kateřina a Zuzana Rösslerová, Emilie a Rudolf Rösslerové. Jejich rodinným dům Tišnovská číslo 108 byl v roce

¹³⁴ Dopis č. 10, 18. června 1941.

¹³⁵ Dopis č. 11, 3. června 1941.

¹³⁶ Dopis č. 15, 13. září 1941.

¹³⁷ Dopis č. 9, 7. června 1941.

¹³⁸ Dopis. č. 25, 6. dubna 1942.

1946 restituován na jméno původní majitelky Kateřiny Rösslerové. Dědic inženýr Leopold Tinger, bratr Kateřiny, který bydlel v Brně, Úvoz 31, zemřel v roce 1978 a je pochován na brněnském židovském hřbitově. Josef Pazdera pořídil v roce 1950 dům v Tišnovské ulici. Dům v Desátkové dnes již Železniční ulici se stal součástí přilehlé továrny.

Stejný osud jako rodinu Rösslerovou potkal i rodinu Guttmannovou, která odjela a už se nikdy nevrátila o měsíc později. Otto Guttmann schoval před svým odjezdem dopisy od své milé na půdě rodinného domu, již se mu už nikdy nepodařilo, aby si je vyzvedl. Dopisy nalezené za trámem domu popisují pocity a tragický osud našich židovských spoluobčanů.¹³⁹

¹³⁹ J. Bystřický – J. Klenovský, *Dopisy*, s. 205–224.

Závěr

V předkládané bakalářské práci bylo cílem popsat období protektorátu, které trvalo od 15. března 1939 do 8. května 1945. Práce shrnuje tuto problematiku na příkladu obce Dačice, kde během protektorátu fungoval ve ztížených podmínkách společenský, kulturní a polický život.

V úvodní části jsou shrnuty počátky protektorátu spojené s Mnichovskou dohodou, která vedla ke vzniku protektorátu Čechy a Morava. Mnichovská krize přinesla zmenšení republiky o většinu pohraničních oblastí. Dačice se ocitly přímo na státní hranici mezi Německem a Československem. Francie a Británie se nepostavily za Československo. Představitelé Československa doufali, že podepsáním dohody bude v Evropě mír, nicméně stejně byli napadeni nacistickým Německem. Protektorát Čechy a Morava a následná okupace československého pohraničí byly vyhlášeny necelý půl rok po mnichovské krizi. Vyhlášení protektorátu přineslo především sociální problémy, přičemž nejvíce byli postiženi Češi, kteří se museli vystěhovat z pohraničních oblastí. Tato situace se nevyhnula ani Dačicím, do kterých přišlo mnoho obyvatel ze sousedních obcí, které se staly součástí okupovaného území.

Výsledkem práce se stal konkrétní popis období protektorátu v Dačicích. V roce 1940 vedly Dačice v tomto nelehkém období boj o udržení svého okresu, který nakonec prohrály a okres byl přemístěn do nedaleké Telče. Během tohoto období vznikalo mnoho odbojových skupin a pár skupin působilo i v Dačicích. Nejvýraznější odbojovou skupinou byla Obrana národa, která měla své sídlo v Dačicích. Dačice se dočkali osvobození dne 9. května 1945, kdy místní občané přivítali na náměstí Rudou armádu.

V práci je nastíněna také problematika židovské komunity v Československu, resp. v Dačicích. Byly vybrány konkrétní rodiny z Dačicka, které patřily k nejvýznamnějším ve městě. Podrobně byl popsán jejich příchod do města, původ a posléze i jejich podnikatelské činnosti. Většina z nich zde založila svou živnost, které se věnovaly i další generace. Bohužel jako většina Židů v celém Československu, skončili jejich životy ve vyhlazovacích táborech. V Dačicích žilo 33 židů, z nichž se 30 nevrátilo z koncentračních táborů. Holocaust přežili pouze dvě sestry Zimmerovy, přičemž jedna z nich po válce žila v Praze jeden obchodník, který před válkou odešel do Velké Británie. Po těchto tragických událostech židovská komunita v Dačicích zanikla. Tuto tragédii připomínají židovské hřbitovy v nedalekých vesnicích.

Jelikož se jedná o bakalářskou práci, je její přínos především základní. Přínos spočívá ve sdělení dosud nevybádaných informací týkající se života města Dačic v době protektorátu. Jak na tuto dobu nahlíželi obyvatelé města. Jako přínos lze považovat i to, že v Dačicích se nacházela poměrně silná židovská komunita. Po skončení druhé světové války tato komunita zanikla a již nebyla obnovena.

Málo prozkoumané, na které by práce mohla navázat je poválečný vývoj města. Dále by se dalo bádát, jak probíhala perzekuce a odsun německého obyvatelstva v Dačicích. Prameny k tomuto tématu lze najít v kronice města Dačic, ve státním okresním archivu v Jindřichově Hradci, ve farní kronice uložené v římskokatolické faře, v Městském muzeu a galerii Dačice.

Seznam zkratk

Einsatzgruppen – polovojenský oddíl, který prováděl masové vraždění

Geheime Staatspolizei – gestapo – tajná policie nacistického Německa

SdP – Sudetendeutsche Partei – neboli Sudetoněmecká strana, byla politická strana v Československu, založená Konradem Henleinem 1. října 1933

SS – Schutzstaffel – Ochranný oddíl, původně osobní stráž Adolfa Hitlera a ozbrojená organizace NSDAP

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

Státní okresní archiv Jindřichův Hradec:

Fond Archiv města Dačice

Fond ONV Dačice

Kronika města Dačic, I. a II. díl

Městské muzeum a galerie Dačice

Pomocná evidence, Zápisky Jana Brothánka

Římskokatolická fara Dačice

Farní kronika

Literatura

- AVINERI, Shlomo, *Theodor Herzl a založení židovského státu*, Praha 2017.
- BARTOŠ, Josef, *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*, svazek 12.
- BENEŠ, Edvard, *Paměti*, Od Mnichova k nové válce a k Novému vítězství, Praha 1948.
- BERGEROVÁ, Natalie – PELLAROVÁ, Luba – PELLAR, Rudolf, *Na křižovatce kultur. Historie československých Židů*, Praha 1992.
- BRANDES, Detlef, *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 2000.
- BRANDES, Detlef, *Der Weg zur Vertreibung 1938–1945. Pläne und Entscheidungen zum „Transfer“ der Deutschen aus der Tschechoslowakei und aus Polen*, München 2001.
- BYSTRICKÝ, Jan – BLÁHA, Josef – CHLÁDKOVÁ, Michaela – KUČEROVÁ, Marie – SMUTNÝ, Bohumír – STEHLÍK, Michal, *Dějiny Dačic*, Dačice 2016.
- BYSTRICKÝ, Jan – KLENOVSKÝ, Jaroslav, *Dopisy Zuzany Rösslerové z Brna Ottu Guttmannovi*, in: Dačický vlastivědný sborník 9, Dačice 2005.
- CAQUET, P.E., *Zvon zrady. Mnichovská dohoda a Československo 1938*.
- ČAPKOVÁ, Kateřina, *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, Praha 2005.
- ČAPKOVÁ, Kateřina, *Charakter židovského nacionalismu v českých zemích a jeho recepcce v prvorepublikovém Československu*, in: Blanka Soukupová – Marie Zahradníková (edd.), *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech* Praha 2003.
- ČAPKOVÁ, Kateřina, *Židé v Čechách za první republiky*, in: Česko-slovenská historická ročenka, Brno 2001.
- ČEJKA, Marek, *Dějiny moderního Izraele*, Praha 2011.
- ČELOVSKÝ, Bořivoj, *Mnichovská dohoda 1938*, Šenov u Ostravy 1999.
- ČERMÁKOVÁ, Radka, *Československá pluralistická demokratická společnost ve stínu nacistického Německa*, in: Miloš Pojar – Blanka Soukupová – Marie Zahradníková (edd.), *Židovská menšina v Československu ve třicátých letech*, Praha 2004.

- FISHE, Josef, *Jejich boj, co chce a čemu slouží Sudeten deutsche Partei?* Praha 1937.
- GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan, *Druhá republika 1938-1939, svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha 2004.
- GERLACH, Christian, *The Wannsee Conference, the Fate of German Jews, and Hitlers Decision in Principle to Exterminate All European Jews*, in: *The Journal of Modern History* 70, 1998.
- GRUNER, Wolf, *Pronásledování Židů v Protektorátu Čechy a Morava. Místní iniciativy, centrální rozhodnutí, reakce Židů 1939–1945*, Praha 2019.
- HRUSCHKA, Rudolf, *Geschichte der Juden in Markwardetz*, in: *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*, Brno 1929.
- KOLÁR, František Jaromír, *Sionismus a antisemitismus*, Praha 1970.
- KRUPP, Michael, *Dějiny státu Izrael: od založení do dneška (1948-2013)*, Praha 2013.
- KRUŽÍKOVÁ, Jana, *Židovské náboženské obce a ortodoxní Židé v Československé republice ve dvacátých letech 20. století*, in: Blanka Soukupová – Marie Zahradníková (edd.), *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*, Praha 2003.
- KŘEŠŤAN, Jiří – BLODIGOVÁ, Alexandra – BUBENÍK, Jaroslav, *Židovské spolky v českých zemích v letech 1918–1948*, Praha 2001.
- KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan – ŠEBEK, Jaroslav, *Dlouhé stíny Mnichova. Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*, Praha 2011.
- KVAČEK, Robert, *Mnichovské desatero*, in: Robert Kvaček (ed.), *Mnichov 1938 a česká společnost. Mnichov 1938 a česká společnost: sborník z mezinárodního symposia k 70. výročí mnichovské dohody*, Praha 2008.
- KVAČEK, Robert, *Poslední den*, Mnichov-Praha 1938.
- LIŠKA, Adolf, *Dačice ve druhém odboji 1938–1945*, Dačice 1992.
- LONGERICH, Petr, *Wannsee the road to the final solution*, Oxford 2021.
- MASAŘÍK, Hubert, *V proměnách Evropy. Paměti československého diplomata*, Praha 2002.
- MASTNÝ, Vojtěch, *Vzpomínky diplomata*, Praha 1997.

- NEKUDA, Vladimír, *Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, in: Muzejní a vlastivědná společnost, Brno 2005.
- NĚMEČEK, Jan, *Soumrak a úsvit československé diplomacie. 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady*, Praha 2008.
- NOSEK, Bedřich – KREJČOVÁ, Helena, *Židé v Českých zemích. (10. až 20. století)*, Praha 1995.
- PEROUTKOVÁ, Michaela, *Židovské identity v Československu před 2. světovou válkou a po ní*, Praha 2016.
- POJAR, Miloš, *T. G. Masaryk a židovství*, Praha 2016.
- RATAJ, Jan, *Česká politika v druhé republice – kritický pohled na „neznámé“ češství*, in: Miloš Pojar – Blanka Soukupová – Marie Zahradníková (edd.), *Židovská menšina za druhé republiky*, Praha 2007.
- ROSEMAN, Mark, *Setkání ve vile u jezera: Konference ve Wannsee a „konečné řešení židovské otázky“*, Praha 2003.
- ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, *Masové deportace*, in: Milena Janišová (ed.), *Osud Židů v Protektorátu 1939–1945*, Praha 1991.
- ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, *Počáteční fáze pronásledování*, in: Milena Janišová (ed.), *Osud Židů v Protektorátu 1939–1945*. Praha 1991.
- RYCHLÍK, Jan, *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*, Praha 2012.
- SEEMANN, Richard, *Cesta do Wannsee, konečné řešení takzvané židovské otázky a germanizace českých zemí*, Středokluky 2008.
- SCHUBERT, Kurt – KYNCL, Petr, *Dějiny Židů*, Praha 2003.
- SMUTNÝ, Bohumír, *Židovské obce na jihozápadní Moravě a jejich obraz v pramenech Moravského zemského archivu v Brně*, in: *Židé a Morava*, Kroměříž 1995.
- SOUKUPOVÁ, Blanka, *Češi židé mezi Mnichovem a 15. březnem 1939*, in: *Židovská menšina za druhé republiky*, Praha 2007.
- STEHLÍK, Michal, *Zapomenuté dějiny. Dačice ve 20. století, Doplnkový studijní text pro Gymnázium v Dačicích*, Dačice 2000.

STEHLÍK, Michal, *Židé na Dačicku a Slavonicku (1670-1948)*, Dačice 2002.

STEHLÍK, Michal, *Židé na jihozápadní Moravě v letech 1848 až 1948. Od zrovnoprávnění k zániku*, in: *Vlastivědný věstník moravský*, r. LI, č. 2, Brno 1999.

YEGAR, Moshe– ADAMOVIČ, Eva – SLÁMA, Petr, *Československo, sionismus, Izrael. Historie vzájemných vztahů*, Praha 1997.

ZAHRADNÍKOVÁ, Marie, *Palestina – země zaslíbená? Pohled českožidovských asimilantů a sionistů na Palestinu ve dvacátých letech*, in: Miloš – Pojar, Blanka – Soukupová a Marie – Zahradníková (edd.), *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*, Praha 2003.

Přílohy

Příloha č. 1 Podoba politického okresu Dačic. Zdroj: Muzeum a galerie Dačice.

Příloha č. 2 budova okresního úřadu. Zdroj: Muzeum a galerie Dačice.

Příloha č. 3 Hostinec u Stukartů. Zdroj: Muzeum a galerie Dačice.

Příloha č. 4 Zájezdní hostinec u Grünfeldů. Zdroj: Muzeum a galerie Dačice.

Příloha č. 5 Vítání Rudé armády. Zdroj: Muzeum Dačice, inv. č. 15.088.

Příloha č. 6 Dopis Zuzany Rösslerové. Zdroj: Dačický vlastivědní sborník IX, 2017.

Příloha č. 3: Hostinec u Stukartů.

Příloha č. 4: Zájezdni hostinec u Grünfeldů.

Příloha č. 5: Vítání Rudé armády.

Milý Otto!

V. Prus, dne 7. června 1941.

Především Ti mnohokrát děkuji za oba dva dopisy. Nemíním
přela-li se vzpomínám, co jsi mi psal v posledním dopise, ale myslím
si, že jsi sice oplakal stejný stejným, slobodně větou: Ale zapomněl
jsem, že Ti nikdy vykal.

Všech v Prus nemínám vrátit pádne. Totiž mívám po
pod státní, převa "povinnosť". Učím, že dříve to bylo lepší. V existenci
množství v Prus jsi poslyhuji. Totiž pracovat sde mívá každý,
ale v takovém páci myslím nestojí.

Jsem přičtána, jak se Ti ty kničky líbily. Jsem to skutečně
dobře kničky. Učím-li německy jičti se Thomas Mann: Kouzelný meč.
Tella jsem teď v. Prus: New York, Alžběta. Je to docela dobré. Nemíním
jsem to je, ale rád bych mi mívá psal. Totiž když jsem se oddělovaly,
tak jsem sde přelstá docela jsem a já poslyhuji německého mládeže ho kolen
jich. Tak jsem si našla kamarádku (ředitelku). Včera jsem s mi byla
po prvé. Je velice milá a myslím, že ji budu mít ráda. Snad má
trošku příliš volné myšlenky, ale to nevadí, suad se naučím od ní trochu
samostatnosti. Jsem velice ráda, že jsi mívám, volně teď, když už jsem
mladší zapomněla, že jsem mladá. Když jsem po jich včera mívám
napřim "Zdravím včera kakačnu", "Zdravím včera" slo, že si připadá
jako myslím krásné způsoby, kterého se každý žije. Snad máme
nějaké kánonové pravidlo na řadu. Ale nejvíce se trápen, když
mívám, jak je jimi trávi a já nemíním být vesela, nemíním být mladá
nemíním se pobavit a gotou si stále myslím proč je to všechno, proč jsou
tíci tak mládežní a to je to všechno proč na které včera mívám odpovědi.
Ale už dost o tom. Včera nejsem jednoduše.

Dopis Zuzany Rösslerové Ottu Guttmannovi ze dne 7. června 1941.

Příloha č. 6: Dopis Zuzany Rösslerové.